

XIV-XV. YÜZYILLAR TÜRKİYE TARİHİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Doç. Dr. YAŞAR YÜCEL

II.

Türkiye ve Yakın-Doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi

§ Giriş. — § 1. 1393/94'lerde Türkiye ve Yakın-Doğu. — § 2. Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu'da görünmesi, istilâları. — § 3. Bölgesel savunma ittifakı kurma çalışmaları. — § 4. Timur'un dönüşü ve yeni gelişmeler. — § 5. Sonuç.

Giriş

Araştırmamıza konu olan Türkiye ve Yakın-Doğu üzerinde 1393/94 Timur tehlikesi meselesine girerken bu meselenin daha kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için, Timur ve imparatorluğu hakkında kısaca bilgi vermeği uygun gördük.

Orta çağın sonlarında önemli bir mevkii işgal eden, adını taşıyan imparatorluğun kurucusu ve ilk zamanları hakkında pek fazla birşey bilinmeyen Timur, nisan 1336'da Semerkand'ın güneyinde Keş'de doğmuştur¹. Genellikle, Timur devri tarihçileri onun soyunu Cengiz Hân sülalesine bağlama gayreti içindedirler². Ancak aynı kaynaklardaki mevcut bilgiler göstermektedir ki, Timur, Barlas oymağına mensub ve idareleri altında bulunan Keş şehri etrafında yurt tutmuş Maveraünnehirli asil bir aileden gelmektedir³. Timur daha 25 yaşında genç bir adam iken kendini tanıtmak imkanını elde edebilmiş ve

¹ Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*. Muhammed Abbasî nşr. I, Tahran 1336, s. 8.

² Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*. F. Tauer nşr. Praha 1937, s. 12-15; İbn Arabşah. *Acâibu'l-makdûr*. Kahire 1385, s. 8.; E. Blochet, *Introduction à l'histoire des Mongols de Fadl-Allah Rashîdeddîn*. Leiden 1910, s. 61, 64; Zeki Velidî Togan, *Tahkik-i neseb-i Emîr Timur*. *The Maclis-e Armughan-e İlmî*, Lahore 1955, s. 105-113. Çev. İsmail Aka, *Emîr Timur'un soyuna dâir bir araştırma*. Tarih Dergisi 26 (1972) s. 75-84.

³ Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 120; İbn Arabşah, s. 6.

1361'lerde Maverâünnehir bölgesindeki siyasî olgular nedeni ile ilk kez siyasî hayata atılmıştır⁴. Ancak başlangıçtan itibaren temkinli hareket etmeği benimsemiş bulunduğundan, bölgede anarşik ortamın doğmasına sebep Tuğluk Timur idaresindeki İli Moğollarına karşı ümitsiz bir kahraman olmak istememiş, barışçı ve uzlaştırıcı bir politika izlenmesi düşüncesini ortaya atmıştır. İşte bu davranıştır ki Keş'i kendisine kazandırmış, nihayet 33 yaşında iken Belh'i de hâkimiyet sahasına aldıktan sonra, bölgenin tek hâkimi durumuna gelmiştir. Emîr Hüseyin'in öldürülmesinden sonra da 1370'de Semerkand'a gelerek resmen hükümdarlığını ilân etmiş olan Timur'un, kendisini Cengiz Hân'ın ve Çağatay'ın takipçisi olarak tanıtmak istediğine dair Zafernâmelerde kayıtlar bulunmaktadır⁵. Herhalde bu, o günün siyasal ve sosyal şartları içinde bölge topluluklarının sempatisini kazanmak için ortaya atılmış bir iddia olmalıdır. Zira imparatorluğun siyasî ve sosyal tarihi incelendiğinde görülecektir ki, Timur bölgede Moğol hâkimiyeti yerine bir Türk hâkimiyeti, Cengiz Hân imparatorluğu yerine de Timur imparatorluğunu getirmiştir. Ciddî, düşünceli, sofu⁶ ve eğlenceye karşı bir kişiliğe sahip bulunan Timur'un tedbirli bir kumandan ve iyi bir asker olduğu hayatı incelendiğinde görülecektir. Bunların yanı sıra sanâtkarların ve ediplerin dostu olan hükümdarın edebiyattan da zevk aldığı, kişiliğine dair bilinen hususlardandır. İmparatorluğunun yapısına gelince: Kaynaklardaki bilgiler, imparatorluğunun durumu ve yapısı açıkça ispatlamaktadır ki, bu büyük siyasî kuruluş başlangıçtan itibaren çürük bir siyasî yapıya sahipti. İmparatorluk kültür itibariyle Türk-İranî, hukukî kuruluş yönünden Türk-Moğol, siyasî-dinî disiplin bakımından ise Moğol-İslâm idi. Gerçekten de tarihin ilginç kişiliğe sahip bir hükümdarı tipini yaratmış, iki büyük devrin kavşağında muhtelif medeniyetleri kişiliğinde birleştirmiş bir insanın ortaya çıkardığı imparatorluğu, Şahruh, Ulu Bey, Hüseyin-i Baykara, Babur gibi kuvvetli ardalarının varlığına rağmen sür'atle küçülmüş, küçük

⁴ Nizameddin Şâmî, s. 19; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 45-46; Muinüddin-i Natanzî, *Müntehabü't-tevârih-i Muîni*. J. Aubin nşr. Tahran 1336, s. 210.

⁵ Nizameddin Şâmî, s. 60; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 90, 154-158; Muinüddin-i Natanzî, s. 129, 235, 237. W. Barthold, *Uluğ Bey ve zamanı*. Çev. Akdes Nimet, İstanbul 1930, s. 13 v.d.

⁶ Bk. Zeki Velidî Toğan, *Temür Bek'in islâmiyete bakışı*. Atsız Mecmua, sayı 13 (1932) s. 7-11.

Maveraünnehir ile Horasan'a münhasır kalmıştır. Her halde bunun en gözle görünür nedenlerinden birisi Maveraünnehir'in hiç bir suretle zâhirî bir coğrafi merkezden dinamik bir siyasî merkeze geçememesidir. Ne var ki, burası XIV. yüzyılın sonunda etrafında fırtınalar yaratan bir siyasî merkez haline gelmişse de bu hal tamamıyla arızî ve Türkiye-Yakın-Doğu'da mevcut siyasî kuruluşlardaki çalkantıların bir sonucu olmuştur.

§ 1. 1393/94'lerde Türkiye ve Yakın-Doğu

Timur'un kişiliği ve imparatorluğunun karakteri hususunda kısaca çizmeğe çalıştığımız bu panoramadan sonra, şimdi de konumuzu teşkil eden tehlike arifesinde Türkiye ve Yakın-Doğu'nun durumuna ve siyasî gelişmelerine az da olsa eğilmenin yararlı olacağı kanısındayız.

Timur hiçbir plân ve programa dayanmadan yapmış olduğu sayısız askerî seferlerden sonra, 1393/94'de Irak-ı Arab'ın kapılarına dayandığında Türkiye'de; henüz Orta Anadolu'da hâkimiyet kuramamış bir Osmanlı devleti, Sivas-Kayseri bölgesinde Kadı Burhaneddin Ahmed'in devleti⁷, siyasî baskı ve tehditler sonucu Osmanlı bağımlılığına giren ve Sivas-Kayseri devletine karşı yurtlarında tutunabilme mücadelesi veren Karaman-oğulları beyliği⁸, Doğu Anadolu'da, Kadı Burhaneddin Ahmed ile uğraşı içinde bulunan, Erzincan emîrligi⁹ ve Karakoyunlular¹⁰ ile Maraş-Elbistan dolaylarında Dulkadırlılar¹¹ ve nihayet henüz siyasî kuruluş haline gelmemiş Akkoyunlular¹² siyasî çehreyi karakterize eden başlıca kuruluşlar olarak ayakta idiler.

Yukarıdaki tablo göstermektedir ki, 1393/94'lerde Türkiye birçok mahallî hâkimiyetler elinde parçalanmış ve siyasî birlik ve beraberlikten uzak bir halde idi. Türkiye'nin batı uçlarında, Rumeli'deki başarılarına rağmen, Anadolu'da henüz tam bir siyasî güce sahip olamamış Osmanlı devleti mevcuttu. Tahtını 1389'dan itibaren Yıldır-

⁷ Geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*. Ankara 1970.

⁸ Şimdilik bk. Şehabeddin Tekindağ, *Karamanlılar* madd., İA.

⁹ Bu Emîrliğin siyasî tarihi için bk. Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan emîrligi*, Ankara 1972.

¹⁰ Bk. Faruk Sümer, *Karakoyunlular*. Ankara 1967.

¹¹ Bu Beylik hakkında bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Dulkadırlılar* madd., İA.

¹² Bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Akkoyunlular* madd., İA.

rım Bayezid işgal ediyordu. 1389'da Osmanlı devleti yapısında köklü değişmelere yol açabilecek bir buhranı kısa sürede atlattıktan sonra Yıldırım Bayezid —bu buhran bu güne dek tarihçilerin dikkatlerini çekmemiş ve umumî ifadeler arasında geçiştirilmiştir—, I. Murad devrinde taslağı çizilen imparatorluğu kurmak için zorlu bir siyasî — askerî mücadeleye atılmıştı¹³. Bu cümleden olarak 1390 kışında Karamanoğlu Alaâddin Bey'in liderliğini yaptığı Anadolu Gazi beyliklerinin direnişini kırmak için harekete geçmiş ve yaptığı ilk Batı Anadolu seferi sonunda, Türkiye'nin batısındaki Gazî beyliklerin (Aydın, Saruhan, Menteşe) hâkimiyetlerine son vererek bölgeyi Osmanlı arazisine katmıştı¹⁴. Ancak Yıldırım Bayezid'in yukarıda değindiğimiz Türkiye'nin siyasî birliğini sağlama yolundaki ilk başarısı, Osmanlı devleti aleyhine I. Murad devrinde Türkiye'de ortaya çıkmış olan husumeti daha da artırmış ve Orta Anadolu hâkimi Kadı Burhaneddin'i diğer kuruluşların hâmisi durumuna getirmişti. Fakat bu ciddi rakibe rağmen, Yıldırım Bayezid 1390 sonbaharında Karaman topraklarına girerek Konya'ya kadar sokulmuş ve beyliği kısmen bağımlılığı altına almıştı¹⁵. Nihayet 1392 ilkbaharında, Candar-oğulları beyliği ülkesine giren Osmanlı hükümdarı Sinop hariç, bu beyliğin topraklarını kendi ülkesine katmıştı. Fakat 1392 yazında yaptığı Kırkdilim savaşında Kadı Burhaneddin Ahmed'e karşı kesin bir yenilgiye uğramıştı¹⁶.

Orta Anadolu'da ise 1381 yılından beri Eretna devletinin idaresini eline geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed bulunuyordu. O, Orta Anadolu ve Danişmendiye topraklarına yeniden sahip olmak politikası

¹³ Şimdiye kadar tarihçilerin pek fazla ilgisini çekmemiş olan 1389 Kosova'dan sonraki bu buhran için bk. Aziz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*. Kilisli Rif'at nşr. İstanbul 1928, s. 387-388; Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Âli Bey nşr. İstanbul 1332, s. 64; Ruhî Çelebî, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Oxford, Bodleian library, Ms Mars 313, bizdeki fotoğraf; İbn Hacer, *Inbâ ul-Gumr*. I, Veliyüddîn Ef. Ktp. Nr. 2340-1, vrk. 140b. Ayrıca geniş bilgi için bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 104-106; Fehim Bajraktarevic, *Jedan savrenemi perziski izvor o bici na Kosova* (La bataille de Kosova d'après une source persane contemporain). Prilozi 4(1952-1953) s. 5-21.

¹⁴ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 106 not 145.

¹⁵ *Bezm u Rezm*, s. 390-392; Oruç, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Fr. Babinger nşr. Leipzig 1927, s. 31, 101; Muhyî Çelebî, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Ali Emiri Ktp. Nr. 17, vrk. 52.

¹⁶ *Bezm u Rezm*, s. 400, 406-408.

ile ortaya çıkınca Türkiye'deki siyasî denge Osmanlı devleti aleyhine bozulmuştu. Zira bu düşüncesini tatbik safhasına koyarak Osmanlı iktisadîyatının şahdamarı Tebriz-Tokat-Bursa ticaret yolunu kontrol edecek mühim merkezleri ele geçirmiş Ankara'ya karşı tehditkâr bir durum almıştı. Bunun yanı sıra aynı politikanın etkileri Karaman-oğulları beyliğinde de kendisini hissettirmişti. Öte yandan Malatya'yı alarak Suriye'ye doğru yayılma, genişleme arzusu ise Kadı Burhaneddin Ahmed'i Divriği'ye kadar sokulmuş olan Memlûkluların sultanlığı ile siyasî çatışmalar içerisine itmişti. Doğu Anadolu'ya doğru takip ettiği genişleme siyaseti ise bağımsız Erzincan emîrliğini siyasî ve ekonomik güçlükler içerisine itmişti¹⁷. Böylece Türkiye'deki mahallî hâkimiyetler arasında ciddi bir kuvvet olduğunu ispatlamış Karaman-oğulları beyliğini birkaç kez mağlup etmiş ve Osmanlı ilerleyişine başlıca engel olabileceğini, 1392 yazında kazandığı zaferle Türkiye kamuoyuna göstermişti.

Biraz daha güneyde, Moğollara karşı sürdürülen uzun bir uğraşından sonra Anadolu'da Selçuklu başkentine yerleşmiş olan Karaman-oğulları beyliği, Alaâddin Bey'in liderliğinde 1393/94 arifesinde varlığını sürdürme mücadelesi vermekte idi. Çünkü yukarıda durumlarından ve siyasî değişmelerinden kısaca bahsettiğimiz Sivas-Kayseri devleti ile Osmanlı devletinin çemberleme tehdidi altında idi. Ancak Karaman hükümdarının, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlıların aşırı isteklerine karşı zaman zaman gösterdiği yumuşak başlılığın durum icabı olduğu, kendisine dıştan hamî aradığı gözden kaçmamaktadır.

Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda mevcut mahallî hâkimiyetlerdeki durum ve siyasî değişmelere gelince, 1379 yılından beri Erzincan bölgesinde bağımsız bir emîr olarak bölge siyasî tarihinde roller oynamakta olan Mutahharten de, tıpkı Karaman hükümdarı gibi Türkiye'deki gelişmelerin tesirlerinden etkilenecek hami bulma çabası içindedir. 1386/87'den beri de Timur'la ilişki halindedir¹⁸.

Maraş-Elbistan dolaylarındaki Dulkadır-oğulları beyliği de Memlûkluların siyasî baskısı altında bunalmış ve çıkacak bir olaydan yararlanmak hazırlığı içinde olan bir kuruluştu.

¹⁷ Geniş bilgi için bk. hazırlamakta olduğumuz şu yazı, *Sivas-Kayseri hükümdarının kişiliği ve devletinin yapısı*.

¹⁸ Mutahharten'in bu ilişkisi için bk. *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 687-689.

Kara Yusuf'un liderliğindeki Karakoyunlular ise, bu tarihlerde bölgelerinde nüfuzlarını yerleştirme mücadelesi veren bir Türkmen kuruluşu olarak faaliyet göstermekte idi¹⁹. Akkoyunlulara gelince 1393/94'lerde başlarında Ahmed Bey olduğu halde, Karakoyunlularla yaptıkları mücadeleyi kaybetmiş olarak, Sivas-Kayseri devleti topraklarında mülteci hayatı sürmektedirler²⁰.

Yakın-Doğu'nun söz konusu dönemde dikkate değer en kuvvetli siyasî varlığı Memlûklü sultanlığı idi. Türkiye'de Malatya'ya kadar uzanan, Mısır - Suriye'nin sahibi ve vaktiyle Moğolların da Suriye'ye inmesine engel olan bu sultanlık zaman zaman Türkiye meselelerinde söz sahibi olmuştu. Fakat, şimdi Berkuk'un devlete hâkim olduğu sırada, Mısır ve Suriye'deki iktaları için birbiriyle mücadele eden ve tahta geçmek emelinde olan Memlûklü askerî şeflerinin çekişmeleri nedeniyle kuvvetini kaybetmeğe başlamıştı. Berkuk saltanatı boyunca bu askerî şeflerin direnişlerini kırmak için uğraşmıştır. Bir ara Memlûklü tahtını da kaybeden Berkuk, 1390'da ikinci kez sultanlığa seçilecektir. Hiç şüphesiz bu halin devletin Yakın-Doğu parçasını teşkil eden kısmında siyasî nüfuzun gerilemesine sebep olacaktır. Üstelik rakibi Mintaş'ın Şam ve Halep bölgesindeki Türkmenlerle ikinci defa tahtı elde etme niyetiyle harekete geçmesi ve bölgesel başarıları karşısında Suriye'nin devletten kopma sorunu ile karşı karşıya gelen Berkuk, nihayet Suriye'ye yürümek zorunda kalmış 1393 ilkbaharı sonuna kadar bölge bozulan devlet otoritesini yeniden kurma faaliyetinde bulunmuştur²¹.

Nihayet Şah Şuca'nın ölümünden sonra (1387), ilk istilâyı müteakip, iktidar mücadelesini kazanarak Timur'a karşı baba arazisinde birliğini yeniden kurmuş Muzafferiler'den Şah Mansur²² ile Bağdad'da Celâyirlilerin²³ son temsilcisi Ahmed-i Celâyir bölgede siyasî hayatlarını devam ettiren iki hükümdar idiler.

¹⁹ Bk. *Karakoyunlular*, s. 54 v.d.

²⁰ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 369-370.

²¹ Bk. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*. İstanbul 1967, s. 68-77.

²² Bk. Mahmud-i Kutbî, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*. Abdülhüseyn-i Nevâî nşr. Tahran 1335; Hüseyin Kuli Sutûde, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*. I, II, Tahran 1346-47.

²³ Şirin Beyanî, *Tarih-i Âl-i Celâyir*. Tahran 1345.

§ 2. Timur'un Türkiye ve Yakın - Doğu'da görünmesi, istilâları

İşte 1393 kışında Mâzenderan'ı zapteden Timur²⁴, Türkiye ve Suriye içlerine doğru yürüme hazırlığında bulunurken, Türkiye ve Yakın-Doğu'nun siyasî yapısındaki görünüşün kendisi için ne derece ümit verici olduğu yukarıdaki izahattan sonra açıkca anlaşılacaktır. Ancak bütün bu objektif görünüşe rağmen Timur'u bu işe iten sebeplerin, 1 - Cihangirlik iddiası ile ortaya çıkan Timur bütün bu toprakların büyük bir kısmının Cengiz Hân ve oğullarına ait olduğunu ve kendisini bunların tabii varisi görmesi, 2 - Yerleşik değil daha ziyade göçebe ve seyyal kuvvetlere dayanarak devlet kuran Orta Asya başbuğları gibi birçok şeyler vadeden Yakın-Doğu ülkelerine göz dikmesi - örneğin kendisinden önce Selçuklu ve İlhanlıların sonra da Akkoyunlu Uzun Hasan'ın izledikleri yol gibi -, temel öğeleri olarak unutulmamalıdır.

Bu ortamda Türkiye ve Suriye'ye yapacağı yürüyüşün mutlak başarı ile sonuçlanacağına inanmış bir kişi olarak Mâzenderan yöresinde karargahını kuran Timur, ocak 1393 sonlarında Emîrzâde Muhammed ile kardeşi Pir Muhammed ve Mirza Mîranşah kumandasında gönderdiği akıncı kuvvetler Kazvin ve Sultaniye'yi zapt ederlerken, kendisi de Mirza Şahruh'la birlikte Luristan ve Hûzistan'a yürüyerek bu bölgeleri işgal etmişti. Sonra Şiraz, İsfahan ve Ebrkûh şehirlerini Zeynel-Âbidin'in elinden alan ve bu hükümdara baskı yapan, Muzafferîye hânedanı liderlerinden olup Şiraz'a kapanan Şah Mansur'un üzerine yürümüş onu da mağlup ederek öldürtmüştü. Çok geçmeden de Şiraz'a girerek bağlılıklarını daha önce bildirmiş olmalarına rağmen, tüm Muzafferîye hânedanından şehzâdeleri öldürtmüş yörenin idaresini de Emîrzâde Ömer Şeyh'e vermiştir²⁵. Bilahare de Bağdad'da Celâyirliler'in son temsilcisi Sultan

²⁴ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 126-128; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 407-8, 414; Zahiruddin-i Mar'aşî, *Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mâzenderan*. Muhammed Hüseyin-i Tesbihî nşr. Tahran 1345, s. 231-236; K. Sanjian, *Colophons of Armenian manuscripts, 1301-1480*. Cambridge, Mass. 1969, s. 108-114.

²⁵ Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 437-445; Nizameddin Şâmî, s. 135; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*. Fâtih Ktp. Nr. 4370-1, vrk. 255 a; Muinüddin-i Natanzî, s. 356; *Bezm u Rezm*, s. 448; H'andşâh el-Hüseyinî, *Zafernâme*. Fatih Ktp. Nr. 4428, vrk. 156 b; Mahmud-i Kutbî, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*, Abdülhüseyin-i Nevâî nşr. s. 126. Thomas de Medzoph, *Exposé des guerres de Tamerlan et de Schah-Rokh dans l'Asie occidentale*. Frans. terc. F. Nève, Bruxelles 1860, s. 33; Yayınladığımız Timur mektubu.

Ahmed'e hil'at ve para göndermek suretiyle onu bağımlılığına almak istemişti. Böylece Irak-ı Arab'a girmek için önünde hiç bir engel kalmamıştı. Sadece bu yörede karşısına çıkabilecek, Ahmed-i Celâyir vardı. Türkiye ve Suriye içlerine girmeden önce gerisinde Timurlu olmaması bir yer bırakmamak azmiyle Bağdad'a yürüme kararı alan Timur (ağustos 1393), sadakatını arzetmiş olmasına rağmen Sultan Ahmed-i Celâyir'in elinden şehri alarak bu hükümdarı Memlûklü sultanlığına ilticaya mecbur bırakmış idi²⁶. Aşağıda değinileceği üzere bu hal daha açık bir ifade ile Ahmed-i Celâyir'in Memlûklü sultanı tarafından himayesi, Timur'un, sultanlığın topraklarına yürümesine bir neden olarak o sıradaki diplomatik yazışmalarda yer alacaktır.

Böylece Timur'un, Türkiye ve Memlûklü sultanlığı ile hem hudut kaleler ve şehirler yakınında görünmesi, bilhassa Türkiye ve Suriye'yi istilâya hazırlandığı haberi²⁷, komşu kuruluşların başkentlerinde geniş çapta huzursuzluk doğurdu. Çağdaş Arap ve Türkiye kaynaklarında bilgilere göre, Yakın-Doğu ve Türkiye üzerine düşen bu büyük siyasî tehlike karşısında, başlangıçta mevziî bazı tedbirler alma yolundaki ilk faaliyetlere, Sivas ve Kahire'de rastlıyoruz. Timur'un hareketlerini çok yakından izleyen Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, devletin büyüklerini sarayına toplayarak bu tehlike karşısında devletin izleyeceği politikanın saptanmasını istedi. Mecliste Kadı Burhaneddin Ahmed, daha evvel Moğolların, bu defa da Timurluların Sivas ve Türkiye için arzettiği tehlikeyi belirten bir konuşma yaptı. Söylenenleri tasvip eden ümerâ, yeniden asker teçhizine, mancınık ve sapanla, okçu, ateşçi tedarikini, şehirlerin ve kalelerin istihkâmlarının onarılmasını karar altına aldı²⁸. Memlûklü sultanlığı başkenti Kahire'ye Suriye şehirlerinin idarecileri tarafından

²⁶ Bağdad'la ilgili olaylar için bk. Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 456; Nizameddin Şâmî, s. 166-171; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 258b-259a, 271a; Ahmed b. H'andşâh, vrk. 164b; *Bezm u Rezm*, s. 19-23; *İnbâ*, I, vrk. 129b; İbn Arabşah, s. 47; İbnü'l-Furat, *Tarihü'd-duvel ve'l-mülûk*. XI, Zureyk nşr. Beyrut 1936, s. 344-345, 367, 374 Aynî, *İkdu'l-Cumân*. XIX, Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2395-6, s. 452-53, 458; İbn Kadı Şuhbe, *Düvelü'l-İslâm zeyli*. II, Paris Bibl. Nat., Nr. 1599, vrk. 91b-92a, 98b; Makrizî, *Kitabü's-sülûk*. III, Fâtih Ktp. Nr. 4379, vrk. 121b; J. Aubin, *Tamerlan à Bagdad*. Arabica IX (1962)s. 303-309, *Comment Tamerlan prenait les villes*. Studia Islamica XIX (1963) s. 83-122; Hrand D. Andreasyan, *XIV. ve XV. yüzyıl Türk tarihine ait ufak kronolojiler ve kolofonlar*. Tarih Enstitüsü Dergisi 3 (1973) s. 96.

²⁷ Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 350; *Bezm u Rezm*, s. 448.

²⁸ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 452-453.

iletilen bölge halkının korku ve heyecanı ile yardım istekleri karşısında Berkuk'un da hazırlığa giriştiğini görmekteyiz. Tıpkı Kadı Burhaneddin Ahmed gibi Berkuk da Meclisü'l-ceyş'i topladı. Toplantıda ikta'lı askerinin Memlûklü sultanının yanında sefere çıkması kararı veren meclis, ayrıca askerinin malzeme ve yiyecek ihtiyacının da görülmesi yolunda ilgililere emirler verilmesini kararlaştırdı. Bu arada aynı yolun izlenmesi hususunda Suriye nâibliklerine de emirnâmeler gönderilmişti²⁹. Ancak savaş hazırlıklarının sürdürüldüğü bu başkentlerinin yanı sıra, Türkiye'de Konya, Elbistan ve Erzincan'da ise korku yerine tam bir sevinç havası esmekte olduğu çağdaş bir Türkiye kaynağı olan *Bezm u Rezm*'deki bilgilerden anlaşılmaktadır³⁰.

Ne var ki bütün bu çabaların sürdürüldüğü sırada Timur, 1393 sonu 1394 senesi başında Türkiye'ye girmişti. Hemen şunu belirtmek yerinde olur ki, Timur bu davranışı ile ilk hedefin Türkiye olduğunu açıklamış oluyordu. Zira gerek Timur'un savaş taktiği ve gerekse olgular kronolojisi de bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Timur, Türkiye'nin doğu bölgelerini istilâ için askerî harekâtına başlarken diplomatik teşebbüslerde bulunmayı ihmâl etmemiştir. Şöyle ki, Bağdad'ı aldıktan sonra kuzeye doğru hareketle Tekrit'e geldiğinde³¹ El-Cezire hâkim ve emîrleri ile Mutahharten, Karamanoğlu Alaâddin, Dulkadır-oğlu Suli, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerine ve Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'e haberler göndererek itaat etmelerini istemişti. Bu arada Mısır Memlûklü sultanı Berkuk'a da kalabalık bir elçilik heyeti göndermişti³². Bu tür girişimlerinin sonuçlarını almayı beklemeden Musul'dan Mardin'e yönelen Timur, Re's ul-ayn yöresine yetiştiğinde ordusunun sağ kolunu bölgedeki Karakoyunlular üzerine sevk ederek onları dağıttı. İleri harekâtına devam ederek Melikü'z-Zâhir İsa'nın elinden Mardin'i aldıktan sonra Diyârbekir'i muhasara ile feth ederek Karakoyunlu Kara Yusuf'u tedip için Muş ovasına indi. Maiyetindeki Türkmenleri ile ordan uzaklaşan Karakoyunlu Kara Yusuf'u takip ettiren Timur, bundan arzu ettiği sonucu alamayınca, Van gölünün

²⁹ Bu hazırlıklar için bk. *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*, s. 79-80.

³⁰ *Bezm u Rezm*, s. 456.

³¹ Nizameddin Şâmî, s. 142-143; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 458 v.d.

³² Bk. *Bezm u Rezm*, s. 451; *Inbâ*, I, vrk. 129b; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 93a. Krş. yayınladığımız Timur mektubu.

kuzeyindeki Aladağ'a geldi ve Erzurum'un güneydoğusunda Kara Yusuf'un kardeşi Mısır Hoca'nın korumasındaki Avnik kalesini almağa karar verdi. Nitekim Timur yukarıda temas ettiğimiz diplomatik girişimlere dair ilk haberlerin bir kısmını daha Avnik'e gelmeden almağa başladığını gösteren kuvvetli delillere sahip bulunuyoruz. Örneğin 1394 yılı yazında Aladağ'dan Avnik kalesini almak için hareketle Aydın kalesine gidip kale halkından aman malı aldıktan sonra Üç kilise'de konakladığında, Erzincan emîri Mutahharten beraberinde münasip hediyeler olduğu halde muhteşem bir alayla gelerek arz-ı hizmet ve ubudiyet etmişti. Timur da Mutahharten'i izaz ve ikram ile hil'at, kemer ve külâh ile taltif etmişti³³. Bilahare Timur, henüz kapıya gelmemiş Avnik hâkimi Mısır Hoca'nın üzerine yürüdüğünde, Erzincan emîri de kendisine eşlik etmişti. Avnik muhasarası müddetince harp sahasında bulunan Mutahharten bir ara elçi olarak Mısır Hoca'nın yanına gitmiş ve onunla görüşme de yapmıştır. Nihayet 43 gün süren uzun bir kuşatmadan sonra kalesini teslim eden Mısır Hoca bilahare Mardin meliki İsa ile birlikte önce Sultaniye'ye, oradanda Semerkand'a gönderilmiştir³⁴.

Biraz yukarıda itaate davet mektuplarına cevaplar gelmeğe başladığına değinmiştik. Mısır Memlûklü sultanlığına gönderilen ve özeti Zafernâmelerde de verilen mektubunda Timur, hâkimiyeti altına giren İran, Irak-ı Arab hududuna kadarki yörelerin eskiden beri Cengizlilere ait olduğunu iddia etmekte, karşılıklı elçi teati edilmesi istenmekte ve iki memleket tacirlerinin serbestçe birbiri ile ticaret yapmalarını dilemekte idi³⁵. Bu arada Timur'un Berkuk'a tehdit anlamına gelen kılıç ve ok gönderdiği, Memlûk sultanlığına iltica eden Bağdad hâkimi Ahmed-i Celâyir'in iadesini ısrarla talep ettiği de Berkuk'un mart 1394 tarihli yolladığı mektubundaki bilgilerden anlaşılmaktadır³⁶. Ne var ki Timur Kahire'den gelen haberlerle, Berkuk'un bu isteklerine olumlu cevap vermediği gibi kılıç, ok gibi kendini tehdiye hedef tutan hediyelerden korkmadığını,

³³ Nizameddin Şâmî, s. 142, 153.

³⁴ Nizameddin Şâmî, s. 154-156; İbn Arabşah, s. 50; *Bezm u Rezm*, s. 449-456.

³⁵ Nizameddin Şâmî, s. 221-222 ; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 457-58; Ahmed b. H'andsâh, vrk. 167 b v.d.; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 313 b.

³⁶ Bk. *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*, s. 96.

elçilik heyetinin büyük bir kısmının öldürüldüğünü öğrenecektir³⁷. Timur bu haberler üzerine Suriye'ye yürüme kararı almıştır. Buna rağmen o ihtimal ki, arkasında kendisini tehdit edebilecek memleket ve kaleler bırakmamak düşüncesiyle başlamış bulunduğu Anadolu harekâtını bitirmek istemektedir.

Öte taraftan ise, Avnik'te iken Türkiye yakasında durum Timur'un lehine büyük gelişmeler göstermekte idi. Çağdaş kaynaklardan anlaşılıyor ki, Karaman-oğlu Alaâddin Bey, Timur mektubuna gerek Kadı Burhaneddin'den ve gerekse Yıldırım Bayezid'den intikam almak maksadiyle, olumlu cevap vermiş, ayrıca Suriye'ye sefer yaptığı taktirde oğlu Mehmed Bey'i gönderebileceğini, şayet Avnik'ten Sivas-Kayseri devleti ile Osmanlı ülkesine yürüyecek olursa, bizzat gelip, kendisine katılacağını bildirmişti. Dulkadir-oğlu Suli Bey ise Timur'a elçiler göndererek, onu Suriye'nin fethine teşvik edip bu yörenin zaptında rehberlik yapabileceğini beyan etmişti. Erzincan emîri Mutahharten de, bizzat gelerek arz-ı hizmet ve ubudiyet etmişti. Bununla da yetinmeyip diğerlerinin aksine Avnik'in alınmasında Timur'a eşlik etmekle Türkiye'deki rakip kuruluşlara olan düşmanlığını fiilen açıklamıştı³⁸.

³⁷ Ahmed b. H'andşâh, vrk. 2986; *Inbâ*, I, vrk. 135b; İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 98a; İbnü'l-Furat, IX, s. 362. Bu duruma dair Timur'un Mısır Memlûkları hükümdarı En-Nâsır Ferec b. Berkuk'a yazdığı mektupta da bilgi verilmektedir. Şöyleki: Timur mektubunda kısaca Türkistan, Horasan ve İran fütuhâtından bahsettikten sonra vaktiyle Ferec'in babası Berkuk ile dostane ilişkiler arzusunun gösterdiğini, bu maksadla tanınmış bir şahsı birçok hediyelerle elçi olarak Mısır'a gönderdiğini, fakat Berkuk'un kötü bir yol tutarak elçiyi öldürttüğünü üstelik bazı yakın adamlarını hapse attığını, bunun üzerine kısas ve mahbusları kurtarmak için büyük bir ordu ile Mısır'a yürümeğe hazırlandığını, tam hareket edeceği sırada Toktamış'ın yeniden baş kaldırması üzerine Deşt-ı Kıpçak seferine çıktığını, zafer kazandıktan sonra Semerkand'a döndüğünü, tekrar Mısır ve Şam (Suriye)'a yapacağı seferin hazırlıkları ile meşgul iken Hindistan'a yürümek icap ettiğini söylemektedir. Hindistan seferinin safhalarını da anlattıktan sonra, dönüşte Semerkand'da büyük bir cami yaptırdığını söyledikten sonra yine sefere niyetlendiğini, fakat Berkuk'un ölümünü duyunca hareketini tehir ettiğini, Berkuk'un sebep olduğu anlaşmazlığın telâfisi kolay iki basit maddeye inhisar ettiğini bu yüzden İslâm ülkelerinin harab olmasını istemediğini ifade etmekte... Bk. *Dizfülli Münşeâtı*. Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2735, vrk. 83b-84b, Sarı Abdullah Efendi *Münşeâtı*. Esad Ef. Ktp. Nr. 3333, vrk. 17b-19b. Ayrıca bk. Adnan Sadık Erzi - Hikmet İlaydın, *XVI. asra âid bir münşeât mecmuası*. Belleten 82 (1957) s. 223-228 ve yayını yapıtığımız Timur mektubu.

³⁸ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 456.

§ 3. Bölgesel savunma ittifakı kurma çalışmaları

İşte bütün bu olup bitenler karşısında Orta Anadolu'nun kudretli Türkmen hükümdarı Kadı Burhaneddin'in, yöresel bazı tedbirlerden sonra, adeta iki kampa ayrılmış Türkiye'de, Timur'a karşı direnme kararı alarak siyasî kuruluşlar arası bir blok, daha açık bir ifade ile bölgesel dayanışma ve işbirliği kurma yolunda samimî teşebbüslere giriştiğini görmekteyiz. Mısır Memlûklü sultanı Berkuk'un diğer mahallî hâkimiyetler liderleri – Mutahharten, Karaman-oğlu Alaâddin Bey, Dulkadir-oğlu Sulî Bey, Yelman – gibi Timur'a kolayca inkıyat edeceğinden korktuğu, dostluğuna bir türlü güvenemediği, kaynaklardaki ifadelerden anlaşılan Kadı Burhaneddin Ahmed, İbn Hacer'in bildirdiğine göre, Timur'un elçisi aracılığı ile yaptığı itaat isteğini reddetmiş ve mektubun bir nüshasını Berkuk'a diğer bir nüshasını da Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e göndermiştir³⁹. Timur tarihçisi İbn Arabşah'a göre ise, kendisine gelen Timur elçisini öldürmüş, bu hareketini hem Yıldırım Bayezid'e hem de Berkuk'a bildirmişti⁴⁰. Ayrıca bir taraftan da aynı hükümdarlara gönderdiği elçi ve mektuplarla, Timur'un müslümanlara yaptığı zulmünden dolayı tenkilinin gerekli olduğuna, onun Türkiye ve Suriye üzerindeki emelleri ile, askerî harekâta elde ettiği başarıları sonucu ortaya çıkan tehlikeli duruma dikkati çekmiş, ortak düşmana karşı birlikte mücadele teklif etmiştir.

Bu davranışları ile, Osmanlıların Türkiye'de yayılmalarını engelleyen siyasî bir güç olduğunu daha önce ispatlamış olan Kadı Burhaneddin Ahmed, bu kez Timurlulara karşı Türkiye Türklüğünün tek koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır ki Türkiye ve Arap kaynaklarındaki bu hususa dair mevcut ifadeler de hükmümüzü teyit etmektedir⁴¹. Nitekim Timur'un bütün siyasî-askerî gücüne rağmen, Türkiye'yi istilâsı esnasında direnebilecek tek kuvvetin Kadı Burhaneddin Ahmed olabileceğini anlamış olduğuna dair elimizde deliller de bulunmaktadır. Onun Sivas-Kayseri hükümdarı hakkındaki bilgilerinin, Doğu Anadolu'yu istilâya başlamasından çok önceye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin çağdaş kaynak Bezm u Rezm'e göre, Timur'un Türkiye hakkında bilgi sahibi bir şahıstan sadece Kadı

³⁹ *İnbâ*, I, vrk. 135a.

⁴⁰ İbn Arabşah, s. 69.

⁴¹ Bk. Aynî, *İkdu'l-Cumân*, XX, s. 41.

Burhaneddin Ahmed'in düşmanlarını ve kuvvetlerinin sayısını öğrenmek istemesi bu hususta yeter bir delildir. Kendisine verilen ve aynı zamanda Türkiye'de kuvvet dengesinin mahallî hâkimiyetler arasında nasıl dağıldığını göstermesi yönünden de ilginç olan bilgiden, Sivas-Kayseri hükümdarının düşmanlarından Erzincan emiri Mutahhar-ten'in 5.000, Karaman-oğulları'nın 10.000, Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi'nin 6.000, Taşan-oğlu'nun 1.000, Bafra emiri'nin 2.000, Moğol- larla Diyâr-ı Bekr ve Şam Türkmenlerinin 20.000 kadar suvarî kuvvet-lerine sahip olduklarını anlamıştı. Ayrıca yine aynı kaynaktan, Timur'un bu kadar düşman karşısında Kadı Burhaneddin Ahmed'in kendisini nasıl koruyabildiği hususunda hayretini gizleyemediğini de öğreniyoruz. Gerçekten de Kadı Burhaneddin'in iktidarı zamanında mücadele ettiği başlıca siyasî kuruluşlar ve topluluklar bunlar olmuştur⁴².

Siyasî olgulardaki gelişmelerde göstermektedir ki, askerî hazırlığa girişen Berkuk, bölgesel bir ittifak sistemi kurma çalışmalarına, Kadı Burhaneddin Ahmed'in bu uyarılarından sonra geçecektir. Çünkü az sonra, Yıldırım Bayezid'den de ittifak ve ittihadı tazammun eden mektuplar gelmeğe başladığı gibi, Mısır Memlûklü sultanlığı ile Sivas-Kayseri devleti arasında çok sıkı diplomatik ilişkiler kurulmuştur⁴³. Bu temaslar sırasında karşılıklı alınması gerekli tedbirler hususunda görüş teatisinde bulunuluyordu. Berkuk'un bütün iyi niyetlerine rağmen Kadı Burhaneddin'e bir türlü güvenemediği meydana çıkıyordu. Herhalde bu güvensizlik duygusu, önceki dönemlerde taraflar arasında yapıla gelmiş düşmanca tutum ve davranışların bir tezahürü olmalıdır. Oysa ki, bu esnada Timur tarafından Kadı Burhaneddin Ahmed'e gönderilmiş olan yeni elçi Kutluşah, Sivas'ta ikamete mecbur edilmişti. Sadece bu hareket bile, Kadı Burhaneddin'in Timur'a karşı koymak azminde olduğunu ispata kafi idi. Nihayet Doğu Anadolu'daki yeni gelişmeleri yakından izleyen Kadı Burhaneddin derhal yeni bir elçilik heyeti tertip ederek Kahire'ye göndermişti. Berkuk'a tehlikenin gittikçe büyüdüğünü, yeni Timur mektubundaki ifadelerde bir yumuşama olmasına rağmen, kendisinin, hiç bir surette Timur'la dostluk ve ittifak yapmasına inkân olmadığını, bunun kesinlikle bilinmesini, ayrıca Berkuk'tan bölgesel savunma paktı için olumlu teşebbüslerde bulunmasını, Timur'a karşı durmak gerektiğini bir

⁴² *Bezm u Rezm*, s. 449.

⁴³ İbn Arabşah, s. 71; *Bezm u Rezm*, s. 456-57.

kez daha hatırlatmıştı. Bir müddet sonra başkent Sivas'a gelen Mısır elçisi Timur'a karşı ittifak ve ittihad teklifini kabulü havi Memlûklü sultanı Berkuk'un mektubunu getirmişti. Mektupta ayrıca kurulması özlenen ittifakın sağlam bir teminatı olacağı ileri sürülerek, Timur elçisi Kutluşah'ın Kahire'ye gönderilmesi isteği de yer almakta idi. Ancak bu elçinin teslimi hususunda uzun zaman tereddüt gösteren Kadı Burhaneddin, normal diplomasi kaidelerinin ihlâli demek olacak bu harekete bir türlü yanaşmak istememiştir. Fakat netice de bölge sulhu yararına Kutluşah'ı kendi elçisi ile birlikte gönderip aradaki dostluk bağlarını daha da takviye etmiştir⁴⁴. Böylece ordusu ile Suriye'ye hareket eden Berkuk, Şam'a geldiğinde, Memlûklü sultanlığının, doğudan gelen tehlikelere karşı her zaman ittifakını aramış olduğu esasen Timur baskısından bunalmış, Altun-Ordu devletine yaptığı ittifak çağrısına da olumlu cevap gelmişti. Ayrıca Sivas-Kayseri devletinin uyarması sonucu Yıldırım Bayezid de aradaki rekabeti şimdilik unutmuş görünerek bölgesel ittifaka katıldığını Sivas sarayına bildirdiği gibi elçisini de Şam'da bulunan Berkuk'un yanına göndermişti. Bu arada Berkuk'un aracılığı ile Altun-Ordu devletinin de yer aldığı bölgesel ittifakın kurulmasında yoğun siyasî çaba harcamış olan Kadı Burhaneddin, elçisini bir kez daha Suriye'de bulunan Memlûklü sultanına yollayarak ittifaka bağlılığını teyit etmiştir. Türkiye ve Yakın-Doğu üzerine düşen bu tehlike karşısında kuruluşların, aralarındaki bütün siyasî rekabet ve çekişmeleri⁴⁵ bölge sulhu yararına bir kenara iterek, ortaklaşa çaba sonucu meydana çıkardıkları bu bölgesel dördümlü savunma paktına dair, Kadı Burhaneddin Ahmed'in Divan'ındaki şu dördümlük son derece ilginçtir :

*Oldu musahhar biza çu Şamila Rum
Düşmena demir bolduğ dostlara mum
Her kişiler yürisün yollarına
Çün dosta mubarek bûd düşmena şüm*⁴⁶

⁴⁴ *Bezm u Rezm*, s. 456-459.

⁴⁵ *İkd*, XIX, s. 461-462; *İnbâ*, I, vrk. 136b, 140 b; Makrizî, *Sulûk*. III, vrk. 187 b; İbn Dokmak, *Mecmu'a*. III. Ahmed Ktp. Nr. 2984, vrk. 183 a; İbnü'l-Furat, IX, s. 382, 386, 416. Kadı Burhaneddin'e büyük bir kin duyan Berkuk, gizlice anlaştığı I. Bayezid'i daima ona karşı harekete geçmeğe tahrikle, Sivas-Kayseri devletinin topraklarını aralarında taksimini her vesile ile teklif ediyordu. Bk. *Bezm u Rezm*, s. 381.

⁴⁶ Bk. *Kadı Burhaneddin divanı*. T. D. K. nşr. İstanbul 1944, s. 607.

Fakat çok geçmeden Timur'un bu ittifakı parçalamak için harekete geçtiğini görüyoruz. Timur bu hareketinde, ilk hedef olarak, Kadı Burhaneddin Ahmed'i seçecektir. Gerçekten de, bölgesel ittifakın itibarlı ve güçlü üyesi 1394 yaz aylarında yeni Timur elçisi ve mektubu ile karşı karşıya gelmişti. Mektupta daha önce elçilik göreviyle Sivas'a gönderilmiş olan Kutluşah'ın iadesiyle Kadı Burhaneddin'in ittifaktan ayrılması istenmekte idi. Kadı Burhaneddin bu defa bölgesel ittifakında verdiği yüksek moralle Timur'un isteklerini kesin bir dille reddederek ittifaka üye hükümdarlardan Berkuk'la sıkı bir işbirliği halinde bulunduğunu ve Sivas'a tecavüzü halinde mukavemet edileceğini, kendisine bildirdi ⁴⁷.

Timur herhalde bu kesin ve kararlı tutum karşısında Türkiye içerlerine yürüme kararı vermiş olmalıdır. Çünkü bir az sonra Kadı Burhaneddin Ahmed'in, Timur'un Doğu Anadolu'nun kuvvetli kalelerinden Erciş'i harben zaptederek Sivas istikametinde harekete geçtiğini öğrendi ve derhal savaş hazırlıklarına başladığı gibi durumdan mütteliklerini de haberdar etti. Bu sırada Memlûklu sultanlığı sınırları içerisinde olan Malatya nâibinin telaşa kapılarak şehri tahliye ile firar yolunu tuttuğunu, Darende ve Divriği emîrlerinin memleketlerini terk ettiklerini, o civarda bulunan göçebe Türkmen ve Moğolların emin yerlere saklanmak üzere göç ettiklerini haber aldı ⁴⁸.

Bu arada, kaynaklarda açık ifadeler olmamakla beraber, Timur'un, Türkiye istilâsı için kendisine tek engel gördüğü Sivas-Kayseri devletine karşı ortak bir saldırı tertiplelediği anlaşılmaktadır. Zira Sivas yönünde yürüyüşe geçtiği sırada Türkiye'deki mahallî hâkimiyetler arasında kendi bağımlılığını kabul eden Erzincan emîri Mutahharten ile Karaman-oğlu Alaâddin Bey' de çemberleme taarruza geçmişlerdi. Şöyle ki; Karaman-oğlu Kırşehir'i yağma etmiş ve Develi vilâyetini tahrip ederek Kayseri İli'ne kadar sokulup bağ ve ekili araziye çiğneyip harap etmişti. Erzincan emîri Mutahharten ise elinden çıkmış olan Ezdebir, Sis ve Burtuluş kalelerini tekrar geri almıştı ⁴⁹.

Ancak olaylar bu şekilde lehinde gelişmeler gösterdiği bir esnada, Erzurum'a kadar gelmiş olan Timur'un âni bir kararla yürüyüşünü

⁴⁷ *Bezm u Rezm*, s. 459-461.

⁴⁸ *Bezm u Rezm*, s. 462.

⁴⁹ *Bezm u Rezm*, s. 462-464.

durdurduğu ve buradan geri dönerek Türkiye'yi terke hazırlandığı haberi geldi. Bu haber doğrudu çünkü, gerçekten de Timur Toktamış Hân ile savaşmak üzere o ülkeye yönelmişti⁵⁰. Bize göre bu dönüşün nedenlerini üç noktada toplamak gerekir : 1 – Daha Osmanlılarla karşılaşmadan önce aradaki Kadı Burhaneddin'in zorlu bir rakip olduğunu anlaması, 2 – Bu çetin cevizle uğraşırken güneyden Berkuk'un ve kuzeyden Toktamış'ın üzerine yürüme ihtimali, 3 – Nihayet Türkiye istilâsının daha plânlı, daha güçlü bir ordu ile gerçekleşebileceğine inanması.

§ 4. Timur'un dönüşü ve yeni gelişmeler

Timur'un yön değiştirmesi Gürcistan ve buradan da Toktamış Hân üzerine yürümesi, geçici bir süre için de olsa Türkiye ve Yakın-Doğu üzerindeki tehlikeyi kaldırmış, buna mukabil buralardaki Timur'a tabi mahallî hâkimiyetleri ve beyleri endişeler içine itmişti. Çünkü gerek Suriye'de gerekse Türkiye'de Timur'la işbirliği halinde olanların hareketlerinin, bölgesel savunma paktı üyelerince tasvip görmediği bir gerçektir. Nitekim, Timur'un her an Türkiye ve Suriye'ye dönme ihtimallerine rağmen Memlûkluların sultanı Berkuk'la Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed derhal tedip hareketlerine giriştiler. Berkuk hudut nâiblikleri arasında geniş çapta değişiklikler yaparak, Timur'la işbirliği halinde Memlûkluların sultanlığı zararına faaliyetlerde bulunan onu Suriye'ye inmeğe teşvik eden Arab kabilelerini tedip etti, bu arada Dulkadır-oğlu Suli Bey'i de Timur yanındaki faaliyetlerinden dolayı, Halep nâibi aracılığı ile cezalandırdı. Ayrıca Karaman-oğullarını Osmanlılara karşı himaye politikasını da terk ettiğini açıkladı⁵¹.

Türkiye yakasında ise tıpkı Berkuk gibi hareket eden Kadı Burhaneddin Ahmed, Türkiye'yi istilâ için Timur'a tahrik ve teşviklerde bulunan Karaman-oğulları beyliği ile Erzincan emîrlğine karşı harekete geçmişti. 1394 yılı sonbaharında Kayseri'ye gelen hükümdar büyük bir ordu ile Karaman İli'ne doğru yollandı. Aksaray üzerine yüklenip şehri harpsiz teslim aldı. Oradan Karaman askerleri tarafından müdafaa edilen Zincirlü kalesi üzerine yürüyüp kaleyi ele

⁵⁰ Nizameddin Şâmî, s. 157 v.d.; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 516, 523; Yayınladığımız mektup.

⁵¹ Krş. *Berkuk devrinde Memlûk sultanlığı*, s. 98.

geçirdi; kumandanını da yakaladı. Ancak, idaresi altındaki diğer kaleleri de teslim etmesi şartıyla ona eman vererek kendisine hil'at giydirdi. Daha sonra Salima kalesi üzerine hareket etti; kale ahalisinin firar yolunu tutmuş olduğunu görerek orada bir muhafız bıraktı ve Aksaray'a döndü. Bu vilâyetteki kale ve burcları tamir ve tahkimi ile köylerin imarına çalışılmasını, emniyetinin sağlanmasını istedi. Bu arada bir emirnâme de çıkartarak herkese âdil ve eşit muamele edilmesini bildirdi. Bölgede imar faaliyetleri ile meşgul bulunduğu esnada Karaman-oğlu'nun büyük bir ordu ile Akşehir hududuna yaklaştığını öğrendi ve hemen ona karşı harekete geçti. Kadı Burhaneddin'in üzerine gelmekte olduğunu haber alan Karaman-oğlu ise gayet sarp ve çetin olan Hasandağı'na çekildi. Kadı ise Karaman-oğlu kuvvetlerinin takip ile Hasandağı'nın etrafını kuşattı. Burada toplanan harp meclisinde ümerâ, Karaman-oğlu'nun, asker için girilmesi hemen hemen imkânsız olan dağlık bölgeden çıkıp kat'i muharebeyi kabul etmeğe mecbur bırakmak için Karaman İli'nde yağma ve tahrip hareketine girişmenin doğru olacağı tezini ortaya attılar. Kadı Burhaneddin aslında bu fikri uygun görmeye beraber işi daha çabuk bitirmek maksadıyla dağlık bölgede taarruza başladı. Gerçekten de düşmanı bozguna uğrattı. Karaman askerlerinin bir kısmı esir düştü, hükümdarları ise kaçtı. Böylece dağlık bölgeyi kolayca itaat altına alan Kadı Burhaneddin, Niğde üzerine yürüdü. Öte yandan Karaman-oğlu bu şehri müdafaa için yoğun bir hazırlığa girişmişti. Fakat Kadı Burhaneddin, her türlü yardımın gelebileceği yolları emirleri vasıtasıyla kesti ve yardım kuvvetleri yetişmeden Niğde'yi muhasaraya başladı. Ancak bir ara Sivas askerinin yağma ve garet için dağıldığını gören Karamanlılar âni bir hücumda bulundular; fakat Kadı Burhaneddin, kısa bir müddet içinde dağılık askeri bir bayrak altında toplayarak karşı hücumla Karamanlıları firara mecbur etti. Karaman-oğlu Alâaddin Beğ Niğde kalesine sığındı. Fakat Kadı Burhaneddin bütün zorlamalara rağmen kaleyi ele geçiremedi. Üstelik Karaman-oğlu'nun sulh talebini kabul ederek Aksaray'a döndü. Bu hadiseler, tek bir Osmanlı kaynağında, H. 848 tarihli Takvim-i hümayûnda geçmektedir. Burada "Alâaddin Beğ vakasında ve Kadı Burhaneddin birle Kadı Burhaneddin'in bazı Karaman vilâyetin alalidan beru elli yıldır" (798/1395) denmektedir.

1394-5 yılı kışının Kayseri'de geçiren hükümdar⁵², bahar gelince, Timur'a iltihak eden düşmanlarından ikincisi olan ve akınlarını Sivas topraklarına yöneltmiş bulunan Emîr Mutahharten'e karşı taarruza geçti. Bu sefer esnasında Erzincan İli'nde görülmemiş derecede yağma ve tahribat yapıp bu emîre ait Ezdebir, Sis ve Burtuluş gibi üç büyük kaleyi de zaptederek Sivas'a döndü. Ancak Kadı Burhaneddin, kendi bu bölgeden çekilir çekilmez Emîr Mutahharten'in tekrar harekete geçmek için hazırlıklara başladığı haberini aldı. Aynı zamanda harben alınmış Sis ve Burtuluş kalesi kumandanlarının ihanet ederek kalelerini Erzincan emîrine iade ettiklerini öğrendi. Bunun üzerine sür'atle Hacı Yusuf kumandasında bir kuvveti o semte gönderdiği gibi kendisi de arkadan bizzat harekât sahasına yollandı. Fakat Mutahharten, bu kere yine muharebeyi kabul etmiyerek geri çekildi⁵³.

İşte bu sırada Timur'un, Türkiye ve Suriye'deki kendisine tâbi ve işbirliği halinde bulunan mahallî hâkimiyetler ve topluluklara karşı dörtlü ittifak üyelerinden Berkuk ve Kadı Burhaneddin Ahmed'in izledikleri siyaseti dikkatle takip etmekte idi. Ancak bu husus üzerinde bu güne dek yeterince durulmamıştır. Oysa bu yazımızla birlikte yayınladığımız Sarı Abdullah münşeâtındaki bir belge suretinden⁵⁴ anlamaktayız ki; Timur, dört bağlaşıklık Kadı Burhaneddin Ahmed, Berkuk, Yıldırım Bayezid ve Toktamış heyetinden sonuncusunu yendikten sonra 1395 yılı ortalarında Kuzey Şirvan'da Samur nehri boyundan Yıldırım Bayezid'e yazmış olduğu uzunca mektupta adı geçen hükümdarlara olan kinini açıklamaktadır. Osmanlı tarihi bakımından da fevkalâde önemli bir belge olan

⁵² Bk. *Bezm u Rezm*, s. 462-464, 465-66, 466-473; Şikarî, *Karaman-oğulları tarihi*. Mesud Koman nşr. Konya 1946, s. 174-177; *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihî takvimler*. Osman Turan nşr. Ankara 1954, s. 34, 50.

⁵³ *Bezm u Rezm*, s. 474-475.

⁵⁴ Bk. Sarı Abdullah Efendi *Münşeâtı*, vrk. 6 a-10 a. Münşeât mecmu'asının ilmî değeri hakkında bk. Adnan Sadık Erzi, *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar II*. Belleten 56 (1950) s. 631 v.d.

Bu mektupta sözü geçen hâdiseleri gerek Timur'a ait kaynaklarda ve gerekse Türkiye, Mısır-Memlûklü ve Ermeni kaynaklarındaki, malûmatlarla doğrulamak olanağına sahip bulunmaktayız. Örneğin bk. Nizameddin Şâmî, s. 85-157, Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 239-523. Ayrıca bk. Muinüddin-i Natanzî, *Müntehabü't-tevârih-i Muînî*. J. Aubin nşr. Tahran 1336 (İndeks).

bu mektup Timur-Yıldırım Bayezid arasında teati edilen mektupların da ikincisidir. Genişçe bir özetini vermeğe çalışacağımız bu mektubunda Timur şöyle demektedir:

“Her ne kadar görünüşe göre aramızda dostluk bağları kurulmamış, elçi ve mektup gönderilmemiş ise de, duyduk ki tıpkı bizim Doğu ülkelerinde kâfirlerle ve çeşitli şerîr ve âsilerle meşgûl olduğumuz gibi, siz de Batı ülkelerinde delâlet içinde bulunan fırkalar ve din-i İslâmın muhâlifleri ile mücâhedede bulunmaktaymışsınız ve bu sebeple bütün ehl-i imân emn ü aman içinde müreffeh yaşamaktaymış. Hiç şüphesiz Batı ülkelerinde cihâd ve gazâ ile uğraşanlar Hakk Te‘âlâ tarafından mükâfatlandırılırlar ve onların mensup olduğu hânedân daha kuvvetlenip yücelir”.

Timur, böylece işbirliği hususunda iyi dileklerini bildirdikten sonra “Sizin dostluk yolunu seçmeniz her iki taraf için de iyi olur” demekte ve bu girişten sonra mektubuna şöyle devam etmektedir:

“Pâdişâh-ı cihân Cengiz Hân takdîr-i ilâhî ile İran ve Tûran memleketlerini istilâ ettiği ve onun devlet güneşi saltanat evcinde parladığı zaman bu ülkeleri oğulları arasında taksim etmiş, bu arada İran ülkesini Çağatay’a teslim etmişti. Bir müddet onun emîrleri ve memurları bu ülkeyi idarede tam bir dirayet gösterdiler. Kaanlık sırası kendine geldiği zaman Mengü Hân kardeşi Hülâgu Oğlan’ı İran ülkesine gönderdi. Hülâgu Oğlan ve soyundan gelenler uzun müddet bu ülkede hüküm sürdüler. Bu ülke yüzünden Hülâgu soyundan gelenlerle aramızda münâzaa çıkmış ve çeşitli defa çarpışma ve muharebe ile sonuçlanmıştı. Öyle ki, Cengiz Hân “urug”unun egemenliği bitip bu diyarda soy soplaları kesilince beldelerin ve halkın ahvâli bozuldu, yollar kapandı, hacılar hacca gidemez oldular, Lur ve Kürdlerden yol kesiciler her tarafı yağmalamağa başladılar. Tâcirler ve iş-güc sahipleri iş yapamaz oldular. Hasan-i Tekritî adında birisi Tekrit’i ele geçirdi. Her taraftan fesâd ehli bir yerde toplandılar. Ahmed-i Celâyirî bunlara karşı koymağı ve onları defetmeği başaramadı. Hatta o da uygunsuz yollara saparak fesâd ehline taraftar hâle geldi. Bunun üzerine pâdişâhlar soyundan gelenler ve Ulus emîrleri Gıyâsüddin Sultan Mehmed Hân’ın huzûrunda toplandılar. Bu toplantı sonunda İran ülkesinin Cengiz Hân’ın soyundan gelenlerden hâlî kalması sebebiyle tevârüs edilmesi lâzım gelen mülke yürünmesi kararlaştı. Bu toplantıda alınan karar dolayısıyla ilk defa bu ülkeye yürüdük ve orayı

ele geçirdik. Tam bu sırada Semerkand'dan haber geldi ki, Toktamış Hân ülkemiz çevresinde tahribata girişmiştir. Onu yola getirmek ve tedip etmek için Semerkand'a geri döndük. Deşt-i Kıpçak'a ve Özbek diyarına büyük bir ordu ile oradan dönmeyi kararlaştırdık. Sizin de işitmiş olduğunuz vechile onun üzerine yürüyerek Allahın yardımı ile adamakıllı tedip ettik. Ve bütün ordusunu, maiyyeti erkânını kılıçtan geçirdik. Bu iş tamamlandıktan sonra Toktamış'ın amcazâdesi olup uzun müddettir yanımızda hizmet eden ve yakınlarımızdan ve bitikçilerimizden sayılan, ayrıca da Toktamış'ın düşmanlarından olan Timur Kutluğ Oğlan'a bir ordu vererek onun kökünün kazınmasına gayret etmesi için İtil suyu tarafından Çağand, Sağanak, Nergis, Puvar vilâyetlerine bıraktık. Tûran ülkesinde bu ırmak bölgesine göz dikecek kimse kalmayınca ikinci defa olarak pâdişâhzâdeler ve ulus emîrleri toplandılar ve engellerin ortadan kalkmış olması yüzünden İran ülkesine yürümek ve o ülkenin işlerini yoluna koymak gerektiği kararına vardılar. Bu sebeple bir kere daha, alınan karar gereğince, bir yürüyüşte bütün Mâzenderanât, Giylanât, Şirvanât, Kürdistan, Luristan, Şûlistan, Hûzistan, Fars, Irakeyn, Hürmüz, Kirman, Gence, Mûkran, Azerbaycan ve Diyâr-ı Bekr zapt edildi. Bu arada Gürcistan, Abhâz ve Elburz dağı tarafına geldik. Bu yerler de ülkemize katıldı. Ordumuzu topladığımız ve her türlü savaş hazırlıklarına giriştiğimiz, Toktamış ülkesi hâkim ve vâlilerinin kulağına gidince darmadağın oldular. Bu sebeple onların ordusu da Timur Kutluğ Oğlan'ın ordusuna katıldı. Bazıları kaçarak Kefe Denizi ve Kırım surlarına sığındılar. Allahın yardımı ile onların durumu büsbütün bozuldu.” diye uzun açıklamalarda bulunmakta ve devamla: “Bundan önce oğlum Mîranşah (Emîranşah) Gürgân Bahâdır, Hacı Muhammed-i Kıssa-hân'ı bir mektup ile dostluk ve musâdatkat izhârı ve yukarıda anlattığımız sevindirici haberleri bildirmek üzere size göndermişti. Fakat yolda kâfirlere karşı ordu sevkettiğinizi ve ülkenizin batı tarafına yürüdüğünüzü işitince geri döndü. İşte tam bu sırada düşündük ki, sizin tarafınızdan bizim tarafımıza elçiler gelirse biz de bazı ulaklar gönderelim, böylece dostluğumuzu kuvvetlendirelim. Bilindiği üzere daha önce Gürcistan hudûdundan size mektup göndermiş ve durumumuzdan bilgi vermiştik. Bundan sonra, şu sırada Şirvan ülkesi kışlaklarında kışlamış bulunuyoruz. Burada Derbend ve Bâbu'l-Ebvâb'ın hâkimi olup yakınlarımızdan bulunan Ereş, kızlarından birini oğullarımdan birine

verdi. Kendi oğlunu da bizim ordumuzun hizmetine kattı. Biliniz ki, bu yaz Aladağ yaylağında yaylayacağım ve Şam (Suriye) tarafına yürümeği kararlaştırmış bulunuyorum. Bu sebeple birbirimize yakınlaşacağımızdan, siz de kendi ahvâlinizi bize bildiriniz. Hâlen güney yönünden Derbend'e muttasıl olan Samuran ve Âb-ı Samur da bulunmaktayım. Eğer sizin tarafınızdan bu tarafı bilen tüccar ve seyyâh gelirse, her türlü "rüsûm"dan muâf tutarak sizin âsâr-ı sıdkınızın tezâhürâtını gözleyeceğiz. Bizim dostluğumuzu kabul ettiğiniz takdirde, bunu kuvveden fiile getiresiniz. Şâyet sizin sadâkâtınız gerçekleşmezse Allahın izni ile büyük bir ordu ile üzerinize yürürüz."

Daha sonra Timur bu tehdide rağmen şöyle devam etmektedir: "Bu arada duyduk ki, Toktamış kaçarak Özi ırmağından geçmiş, Kefe deryası sahilindeki surların eteğine gitmiştir. Siz, eğer, kâfirlerle olan cenginizden başarı kazanırsanız, ben bu taraftan siz o taraftan bu gibi mütemerridlerin def'i için harekete geçelim. Geçen yıl Irak-ı Arab bölgesine gittiğim zaman Şam vilâyeti vâlileri gelip gittiler. Selefteki sultanların uydukları kaide ve mâzideki meliklerin âdetleri gereğince tam bir hürmetle Şam tarafına, adını bilinmeyen bir Çerkes oğlancığı için hediyeler ve elçiler gönderdik. O asil meliklerin yokluğu yüzünden tagallüb ve tezvîr ile Mısır vâlisi olmuştur. Fakat o mel'ûn küfrân-ı nimette bulundu, kendi efendisini katletti ve yerine geçti. Ve ayrıca zamanın halifesini yakalayıp hapsedti. Eski Mısır meliklerinin ve sultanların âdet ve an'anelerini bozdu. İştittığınız üzere elçileri haksız yere öldürttü. Böyle kötü bir hareket hiç bir kimse ve pâdişâhtan sâdir olmamıştır. Şimdi Deşt-i Kıpçak taraflarının işleri yoluna girdikten sonra Şam ülkeleri tarafına hareket etmeyi tasarlıyoruz. Allahın yardımı ile o Çerkes oğlancığının cezasını vermeyi düşünüyoruz. Sivas kadıncığı kendisinin hiç bir kuvveti olmadığını bildiği halde kafasını bozmuş ve Çerkes oğlancığı ile dostluğa girişmişse de ona da haddini bildireceğiz." Timur, bundan sonra aralarındaki haberleşmenin devam etmesi, dostluğun kuvvetlendirilmesi ve karşılıklı elçilerin gidip gelmesi arzusunun belirterek sözlerine son vermektedir.

Timur'un Türkiye ve Suriye'yi istilâ hevesinin en açık bir belgesi olan bu mektup aynı zamanda Yıldırım Bayezid'e bağlaşıklarından ayrılmasını tatlıca ihtar etmekte, hem de, onu zımnen tehdit eder bir anlam taşımakta idi. Ancak Timur'un ittifakın en güçlü üyelerini

parçalama çabaları sonuç vermemiş üstelik aralarındaki bağları kuvvetlendirmiştir. Bu hal daha açık bir deyiş ile bölgesel dayanışma ve işbirliği 1398 yazında Kadı Burhaneddin Ahmed'in Kara Yü-lük Osman Bey tarafından öldürülmesine kadar devam edecektir⁵⁵. Örneğin Kadı Burhaneddin, bu dönemde Berkuk'la ilişkilerini daha da sıklaştırdığı gibi⁵⁶, Timur'a bağımlı Erzincan emîrliği ve Karaman-oğulları topraklarına taarruzlarına devam etmiş fakat Osmanlı top-raklarına karşı herhangi bir silâhlı eylemde bulunmamıştır⁵⁷. Nitekim onun Timur'un bu tehditlerine önem vermediği Divan'ında mevcut şu dördlük güzel bir şekilde açıklamaktadır :

*Ezelde Hak ne yazmış ise bolur
Göz neni ki görecek ise görür
İki âlemde Hakka sığınmışuz
Toktamış ne ola ya Aksağ Timur*⁵⁸.

Öte taraftan Timur'un bölgesel pakttan ayırmak istediği Osmanlı pâdişâhu Yıldırım Bayezid Osmanlı Memlûklu münasebetlerini tak-viye için aynı yıl içinde (1395/96) elçisi Kadı Zeyneddin Sefer-Şâh'ı kıymetli hediyelerle Kahire'ye göndermişti⁵⁹. Berkuk da Tolu-min Ali Şâh'ı Osmanlı başkentine göndererek muhtemel Timur yürüyüşlerine karşı tedbirlerin devamını istemişti⁶⁰.

Yalnız bir noktaya burada değinmek yerinde olur ki, 1393/94'de Türkiye ve Suriye üzerine düşen bu tehlike geçici bir süre için atlatıl-mışsa da Timur'un Türkiye için tasarları deneme seferleri diyebile-ceğimiz 1402'den önceki üç ana yürüyüşten (1386/87, 1393/94, 1400) sonra, nihayet Ankara savaşı sonucu tahakkuk edecek, fakat Mısır Memlûklu sultanlığı için hiçbir zaman arzu ettiğine kavuşamı-yacaktır.

§ 5. Sonuç

Şimdi, verdiğimiz bütün bu izahattan çıkan hakikaten garip sonuç üzerinde durmak istiyoruz: Eldeki kaynakların kabil olduğu

⁵⁵ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, s. 150 v.d.

⁵⁶ *Bezm u Rezm*, s. 528-529.

⁵⁷ Krş. *Mutahharten ve Erzincan emîrliği*, s. 696-705.

⁵⁸ *Divan*, Tıpkı basım, s. 586.

⁵⁹ *İkd*, XIX, s. 476, *İnbâ*, I, vrk. 148 a.

⁶⁰ Bk. İbnü'l-Furat, IX, s. 457. Timur'un Türkiye ve Suriye'ye tekrar yürüme niyetlerinin varlığı için bk. yukarıda not 37'deki mektup özeti.

kadar dikkatle gözden geçirilmesi süretiyle çizmeğe çalıştığımız panoramada Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid çok silik bir yer almaktadır. Türkiye’de siyasî vahdeti temin iddiasında olan Yıldırım Bayezid, Timur’un deneme seferi diyebileceğimiz, 1393/94 harekâtı sırasında son derece pasif durumda kalmış ve Timur’u ileride tekrar Türkiye’ye saldırmakta tereddüde düşürebilecek kat’i teşebbüslere girişmemiştir. Esasen konumuzun gayesi zımnen Yıldırım Bayezid’in 1402’de çok acı bir şekilde netice verecek olan gafletini ortaya koymaktır. Burada bir noktaya da işaret etmek gerekiyor. Yerli Osmanlı kaynakları Timur’un bu saldırısı konusunda hemen hemen esaslı hiçbir bilgi ihtiva etmemektedir. Biz eminiz ki eğer Yıldırım Bayezid Ankara muharebesinden çok önce ciddî bir takım teşebbüslere girişmiş olsa idi, bu teşebbüsler her halde Osmanlı yerli kaynaklarına inikas etmiş olabilirdi.

Hiç şüphe yok ki, 50. yılını kutlama hazırlıklarını sürdürdüğümüz CUMHURİYETİMİZİN kurucusu ve tek önderimiz MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ün de Timur’u takdir etmesi, Yıldırım Bayezid’in, Ankara hezimetini hazırlayan bu çekingen tutumu ile ilgili olmalıdır.

صورت مكتوبی که امیر تیمور لنگک بسططان یلدرم بایزید
فرستاده است در دفعه اول که هنوز میان ایشان
مخالفتی پدید نیامده بود

الحمد لله الذى أشرق على صحائف أصناف الأعيان أنوار عظمته وسلطانه
وتألأت على طبقات أصدقاؤ الأكوان آثار بسطته وإحسانه والصلوة والسلام
على النبي المبعوث بأشرف الأديان على الإطلاق ، المنعوت بأكرم الفضائل وأتم
مكارم الأخلاق وعلى آله العظام وأصحابه الكرام وعلى التابعين لهم باحسان
إلى يوم القيام .

امّا بعد اگرچه بعالم صورت از تیمور گورگان بجانب امیر اعظم ،
اعدل امراء العجم ، سيف الله المسلول على اعدائه ورحمته المبعوث لمصالح العباد
من اوليائه ، حافظ بلاد الله ، ناصر عباد الله ، قاتل العداة والجاحدين ، مرجع
الغزاة والمجاهدين ، حامى ثغور المسلمين ، جلال الحقّ والدين ، غازى
بایزید بهادر خان — خلد الله ملكه — طريقة موالات وصدقات ظاهرى مسلوک
وموعى نبود ويارسال رسل وتبليغ رسائل وقواعد الفت ومعاهد خلّت بحسب
اوضاع صورى مؤکد ومهمّد نشد ، فامّا چون استماع افتاد که همچنان که
ما بتبليغ فحوای « وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا »¹ در جانب
شرقى عالم بغزای کفّار و جهاد با طوائف بغاة و اشرار مشغولیم و در باب إعلاى
اعلام دين و رونق شرع سيّد المرسلين بأقصى الغايه وأعلى النهايه سعى واجتهادى
بجای می آوریم او نیز در دیار غربى با فرق ضلال و مخالفان دين قديم و منکران
شرع مستقيم لايزال بحکم « إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا
كَأَنَّهُمْ بُشَيَان مَرصُوص »² مساعى جميله واجتهادات بليغه تقديم می رسانید و همه
همت بر نصرت شرع و رونق مسلمانی و تمهيد قواعد دين يزدانى مصروف داشته
است و بدين واسطه كافّة اهل ايمان در كنف امن و امان مرفقه الحال و محصل

¹ « وَالَّذِينَ ... سَبَلْنَا » : قرآن ، سورة العنكبوت ، آية ٦٩ .

² « إِنَّ اللَّهَ ... مَرصُوص » : قرآن ، سورة الصف ، آية ٤ .

المرام اند . بیاستماع این معانی يوماً فیوماً امداد ارادات متضاعف میگردد ، ودواعی³ همت و بواعث نهمت بر ازدیاد اسباب کامرانی و وصول آمال و امانی آن عزیزان متزاید میشود ، و هر آینه هر صاحب دولتی که بحلیه⁴ « أَقْمَنَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهَوَّ عَلَيَّ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ »⁴ متحلی باشد و بجهت ارتفاع شرفات شریعت محمدی و اوضاع ملت احمدی در اقطار بلاد غربی بجهاد و غزا و حرب باتباع⁵ « حَرَّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيَّ الْقِتَالِ »⁶ اشتغال نماید و مقتضیء ، نص⁷ « وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ »⁷ نصب خاطر خود ساخته باشد⁸ از حضرت عزت - جلّت و عزّت - بأنواع تسدید و توفیق و اصناف سعادت و کرامات فایز گردد و روز بروز جمعیت آن دودمان برونف تر و کوکب اقبال آن خاندان بأوج رفعت متصاعد تر باشد . « وَ أُنَ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ »⁹ . فهذه المقدمات شرایف تسلیمات مسکیتة النفحات و بدایع مدحات طیبة الفوحات که مطاوی آن مواطن و فور رأفت و مهربانی تواند بود متحف و مهدی گردانیده ، همواره بجهت نصرت ریاض نصرت و وظایف ادعیه صالحه¹⁰ « فَإِنَّ دُعَاءَ الصَّالِحِينَ مُجَابٌ » بر زبان جاریست ، و مین الله الإجابة و التوفيق و العینایة . بنا بر کمال مسلمانی و صدق و صداقت او و رعایت دقایق موافق و شرایط مناسب که ذکر کرده شد بر مقتضی « وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ »¹⁰ سلوک مناهج¹¹ دوستی و تحریک سلسله محبت او هر آینه متضمن صلاح و سداد امور جانبین باشد ، بر مصداق « وَقُولُوا قَوْلًا

³ دواعی : داعی N ||

⁴ « أفن شرح الله ... ربه » : قرآن ، سورة الزمر ، آية ۲۳ .

⁵ باتباع : + و N ||

⁶ « حرض ... القتال » : قرآن ، سورة الأنفال ، آية ۶۶ .

⁷ « ومن يبتغ ... منه » : قرآن ، سورة آل عمران ، آية ۷۹ .

⁸ باشد : باشند N

⁹ « وأن ... من يشاء » : قرآن سورة الحديد ، آية ۲۹ .

¹⁰ « وكونوا ... الصادقين » : قرآن ، سورة التوبة ، آية ۱۱۹ .

¹¹ مناهج : مناهج N ||

سَدِيداً»¹² «يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ»¹³ مطابق معنای مصراع «تَمَسَّكَ إِنْ ظَفِيرَتَ بِوُدِّ حَتْرٍ» موجب صلاح ذات البین داشته می آید و بر ضمیر منیر آن عزیز مکشوف گردانیده می شود که چون پادشاه جهان چنگیز خان بحکم حادثه ازلی بر ممالک ایران و توران مستولی گشت و آفتاب دولت او باوج سلطنت طالع شد، او عرصه ممالک را بر فرزندان قسمت کرده، از آن جمله هرچه ممالک ایران بود بر فرزند خود پادشاه زاده چغتای مفوض و مسلم فرمود و مدتی از قبل او امرا و گناشتگان در این ممالک بضبط درایتی تمام¹⁴ نمودند، تا چون جلوس سریر سلطنت بمنگوخان رسید و او بر تخت مملکت متمکن شد و در امور ممالک استقلال یافت و برادر خود هلاگو اوغلان بالشکری که در سرحد مملکت می بودند بمالک ایران فرستاد و او مملکت را بدو مسلم کرد، او فرزندان او مدتی مدید و عهدی طویل در این ممالک بر سریر سلطنت متمکن شدند و بجهت آن مملکت مارا همواره با ایشان طریق منازعت و مکاوحات مسلوک بود و بکرات بمصاف و محاربه انجامیده، تا چون جهت آن مملکت از زیور اروغ چنگیز خان عاطل مانده و نسل ایشان در این دیار منقطع شد¹⁵ اختلال بأحوال بلاد و عباد راه یافت و راهها مخوف و مسدود گشتند و قوافل حججاج و طوایف طایفان حرم محترم که بشرف آیه «يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ»¹⁶ موصوفند از وصول بدان آستانه شریفه محروم می ماندند و قُطَاعِ الطَّرِيقِ از اکراد ولر¹⁷ دست بنهب و غارت بر آورده، پای در دایره مفسدت تطاول نهاده بودند، تجار و ارباب معاملات از کسب معیشت بازمانده و سلسله حال بلاد و عباد از هم فروگشته و ندای «أَمِنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ» در اطراف

¹² «وقولوا ... سدیداً»: قرآن، سورة الأحزاب، آیه ۷۰.

¹³ «یصلح ... أعمالکم»: قرآن، سورة الأحزاب، آیه ۷۱.

¹⁴ تمام (؟): قیام N ||

¹⁵ شد: + و N ||

¹⁶ «یأتین ... عمیق»: قرآن، سورة الحج، آیه ۲۸.

¹⁷ لر: لور N ||

مملکت شایع گشت و حسن تکریتی نام مجهول تکریت را دزدید ، بیت :

زدرداری دزی دزدید دزدی
زهی دزدی که دزدده ز دزدار

از اطراف مفسدان در بقعه‌ای جمع شده و احمد جلایری را قوت مقاومت و دفع آن طایفه نماند ، بلکه او نیز بملاهی و مناهی و نا مشروعات مشغول شده و پای از جاده شرع بیرون نهاده و تربیت رنود و اوغاد و تقویت اهل فساد واجب دانسته از رمز عربیه :

« وَمَنْ يَرْبُطَ الْكَلْبَ الْعَقُورَ بِيَابِيهِ فَعَقَّرَ جَمِيعَ النَّاسِ مِنْ رَابِطِ الْكَلْبِ » ذاهل مانده . بنا بر این مقدمات پادشاه زادگان و امرای الوس در حضرت پادشاه اسلام ، قهرمان الماء وَ الطَّيْنِ ، ختلف سلف السلاطين ، اختر برج پادشاهی ، سایه رحمت الهی ، نور حدیقه ایلخانی ، چراغ دیده چنگیز خانی ، غیاث الحق و الدنیا و الدین سلطان محمد خان - خلد الله ملکه و أفاض علی العالمین احسانه و عاطفته - آجول کردند ، مبنی بر آنکه چون ممالک ایران از نسل چنگیز خانی خالی ماند بصوب ممالک موروثی نهضت می باید فرمود و آن مملکت را از دست متغلبان انتزاع می باید کرد . بنا بر این جاتی نوبت اول عزیمت نموده ، عرصه آن دیار را معسکر جنود نصرت و مخیم سرادقات سلطنت گردانیده بودیم و هنوز ابتدای دارایی و پادشاهی آن مملکت بود که از جانب دارالملک سمرقند خبر رسید که تقنمایش شقاوت و نکبت اندیش در سرحد مملکت خرابی نموده است . بدان سبب بجهت تأدیب و تعریک او عنان معاودت بصوب دارالملک معظوف فرموده شد و از انجا بالشکرهای گران عزیمت دشت قپچاق و دیار اوزبک تصمیم پیوست ، و چنانچه شنیده باشید بر سر او رانده ، بمیامن عنایت ربانی او را ادب بلیغ داده شد ، ایل و حشم و جنود و خدم او تمامی (?) عرصه حتوف و طعمه

سیوف شدند . « هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي »¹⁸ « وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ »¹⁹ .

چون بعون الله تعالى آن مصلحت ساخته شد و آن مطلوب بمحصول پیوست ، تیمور قتلغ نام که عمزاده تفتامیش بود ، مدت مدید ملازم حضرت مامی بود و از جمله محرمان و بتکچیان و با او عداوت تمام داشت تربیت²⁰ کرده و لشکر داده و از آن طرف آب اتیل در ولایت جغند و صغناق و نرکس و پوار گذاشته شد ، تا بقلع و قلع کلی او اقدام نمایند و چون از اطراف ممالک توران بآب هیچ نگرانی نماند نوبت (؟)²¹ پادشاه زادگان و امرای الوس بمحضرت پادشاه اسلام - خلد الله سلطانه - آجول کردند که چون مانع مرتفع شد علی القاعدة السابقة عزیمت ملک ایران می باید نمود و بضبط امور آن ممالک قیام می باید کرد . کره بعد اخری بنابر این معنی عزیمت آن ممالک مصمم گشت و بعنایت الهی - عز شانه و عم احسانه - بیک توجه تمامی ممالک مازندران و گیلانات و شیروانات و کردستان و لرستان²² و شولستان و خوزستان و فارس و عراقین و هرموز و کرمان و گنجه و مکران و دیاربکر و آذربایجان مسخر و مستخلص گشت . « وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلِكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ »²³ و در این²⁴ فرصت که بحدود گرجستان و انجاز و نواهی کوه البرز بسعادت و کامرانی اتفاق نزول افتاد و آن دیار نیز از مضافات و ملحقات ممالک محروسه گشت و آوازه اجتماع عسکر و تهیة اسباب جنود و ترتیب استعداد آلات حرب و ازدحام اطراف نشینان بولایه²⁵

¹⁸ « هذا ... ربی » : قرآن ، سورة النمل ، آیه ۴۰ .

¹⁹ « وما ... الحکیم » : قرآن ، سورة آل عمران ، آیه ۱۲۲ .

²⁰ تربیت : ترتیب N ||

²¹ نوبت N : در نوبت ثانی (؟)

²² لرستان : لورستان N ||

²³ « والله ... علیم » : قرآن ، سورة البقرة ، آیه ۲۴۷ .

²⁴ در این : درین N ||

²⁵ بولایه : و ولایه N ||

وحکام ممالک تقتامیش و مردم او رسیده انہزام و تفرقہ تمام بحال ایشان راہ یافتہ و لشکر ایشان بدان طرف تیمور قتلغ اوغلان ، کہ از قبل حضرت ما می باشد ، ملحق شدہ اند و بعضی گریختہ بسواحل دریای کفہ و آجام قرم پناہ بردہ اند و بتوفیق ربّانی احوال ایشان روی بخرابی نہادہ ، « فَقَطِّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ »²⁶ و القِصَّةُ بِطُولِهَا وَالْقَضِيَّةُ مَعَ فُصُولِهَا نَمُودَةُ مِی شُود . دگر پیش از این فرزند اعزّ امیرانشاہ گرگان بہادر - ابقاہ اللہ تعالی - حامل مکتوب حاجی محمد قصہ خوان را بطریق دوستی و اظہار مصادقت و استعلام احوال سارہ پیش این عزیز فرستادہ بودہ است ، در راہ شنیدہ کہ از آنجناب لشکر بجانب کفہ کشیدہ است و بطرف غربی آن ممالک نہضت فرمودہ ؛ باستماع این خبر باز گشتہ است ، در آن ولا اندیشہ کردہ شد کہ ہر گاہ کہ <از> آن جناب بحضرت ما ایلچیان بیابند بعضی قصّاد فرستادہ شود و قواعد صداقت مہمّہد گردد ، تا آنکہ مکتوب پیش از این در حدود گرجستان بدان جانب فرستادہ شد ، بعضی²⁷ از کیفیت حالات در آن مکتوب اعلام رفتہ بود ، بعد از آن چون این زمان در مشتاقہ ممالک شروان قیشلامیشی فرمودیم ، پیش* ارش نام کہ اکنون حاکم در بند و والیء قلعہ باب الأبواب است و تعلق بحضرت ما دارد و از جملہ مخصوصانست ، اورا وسیلہ ای و واسطہ ای ساختہ ، و دم موافقت و مخالفت می زند و تقبل کردہ ، دختر خود را بیکی از فرزندان دلبند ما دادہ ، پسر خود را بالشکری بہم ملازم حضرت ما گردانید²⁸ ، ما نیز این معنی را اجابت فرمودیم و این تابستان در بیلاق آلتاق بیلامیشی خواہیم فرمود و عزیمت جانب شام مقرر و مصمّم است ، تا معلوم آن جناب باشد

²⁶ « فَقَطِّعَ . . . رَبِّ الْعَالَمِينَ » : قرآن ، سورة الأنعام ، آية ٤٥ .

²⁷ بعضی : بعض N ||

* پیش N : پس (؟)

²⁸ گردانید : گرداند N ||

و چون با آن جانب تدانی و تقارب دیار ب حصول پیوند سوانح اوضاع و کماهی حالات از کمال دوستی اعلام کرده شود، انشاء الله تعالی. اکنون در نواحی ساموران و آب سامور که متصل در بند است از جانب جنوبی و شاید که در آن جانب از تجار و سیاحان کسان باشد که مواضع را دانند معاف کرده، ترصد ظهور آثار صدق تقبلات او می فرماییم، تا آنچه متقبل شده از قوت ب فعل آورد، اگر چهره بخت و صداقت بقیاس از زیور صدق عاطل باشد ارادات آنکه بعنایت ربانی با لشکرهای گران بر سر اورانده، بتلافی کار او غایت مساعی مبذول افتد، هر آینه آنچه مقدور باشد بر اوج ظهور مقصور گردد، و مین الله الإعانة والاستغاثة. ومع ذلك استماع افتد که او بر تقدیر عدم موافقت و متابعت گریخته، از آب اوزو گذشته، پهای آجام سواحل دریای کفه و آن طرفها خواهد رفت، امید بعنایت الهی و ائقست از عقب او رفته، در باب تدارک او بکمال اجتهادات تقدیم افتد، انشاء الله تعالی. بعلت واسطه اخذ و تحبیس او با کفار فرنگک صورت غزو و جهاد دست دهد، حضرت ما از این جانب و آن عزیزان از آن طرف بدفع متمردان قیام نموده آید. منه إِنْجَاحِ الْأُمُورِ وَفِي قَبْضَتِهِ وَقُدْرَتِهِ مَصَالِحُ الْجُمْهُورِ. الحاله هذہ پارسال چون بسواد عراق عرب نزول افتاد با ولایت شام و ولایة آنجا و تردد بار حاصل گشت، بقاعده سلاطین سلف و رسم ملوک ماضیه ایلچیان و نوکران معتمدان با تحف و هدایا و انواع بیلاکات²⁹ بتعظیم تمام بجانب شام بجهت غلامک چرکسی بازرگان شاگرد مجهول نا مقبول که اکنون بواسطه فقدان ملوک اصیل بتغلب و تزویر والی مصر شده است، فرستاده شد، آن ملعون مغبون کفران حقوق و اظهار عقوق کرده، خواجه زاده خود را بقتل آورده است و بجای او نشسته، عربیه: «أَلَا لَعْنَةَ الرَّحْمَنِ مَن كَفَرَ النَّعِيمَ» و امام و خلیفه زاده عهد را که رونق اسلام و انتظام امور اسلامیان بولای حضرت خلافت شعار ایشان منوط و مربوط است گرفته و مقید کرده، و به ابطال

29 بیلاکات: بیلاکات N ||

قوانین ملوک سلف مصر مصر و مستبد شده و نقی پسندیده* سلاطین ما تقدّم را ملزّم و مرتکب شده ، چنانچه شنیده باشید ایلچیان را بی موجب و سببی که مقتضی بدان معنی تواند بود هلاک کرده و مثل آن حرکت مذموم و فعل نا محمود از هیچ پادشاهی و بزرگی کس ندیده است و نشنیده و ایدان رسولان بسمت³⁰ « مَا عَلَيَّ الرَّسُولُ إِلَّا الْبَلَاغُ »³¹ موسومند، از هیچ صاحب شوکتی مسموع نیست. « فَمَا جَزَاءَ ذَلِكَ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا »³². اکنون ** انتقام این معنی بعد قضای الهی مهیات جانب دشت قپچاق بر نهج نیکو بتفصیل رسانیده بجهت انتقام بصوب ممالک شام نهضت فرمایم و بمیامن الطاف ربّانی آن غلامک چرکس را ادبی بلیغ و گوشمالی سزا داده شود و دقیقه « وَالظُّلْمُ مُرْدُودٌ عَلَيَّ مَنْ ظَلَمَ » سمت انکشاف یابد و منه اسعاف المآرب و ادراک المطالب و با آنکه قاضی بجهت سیواس حکم « ما البرغوث و دمه و ما العصفور و دسمه » داند ، او نیز دماغ محبّط کرده ، افکار فاسده بخود راه داده است و بر مصداق « الجَنَسِيَّةُ عِلَّةُ الضَّمِّ » دم از موالات غلامک چرکس نا مقبول می زند و در آن صدد که بواسطه طریقه قبح معاش که پیش گرفته مذاق روزگار خود از شربت « كَالْبَاحِثِ عَنِ حَتْفِهِ بِظِلْفِهِ »³³ بچشاند .

از کمال دوستی نموده می شود تا بر کیفیت حال واقف نموده ، بصوالح همت مدد فرمایند و انواع مناسبت و موافقت که مارا با آن جناب حاصل است و ذکر رفته ، مرعی دارند. همواره عنان بواعث همم و دواعی نهم که بصوب ما ارسال رسل و رسایل معطوف داشته و ایلچیان و قصّاد بهر وجه

* نقی پسندیده N : نقی < ... > پسندیده (؟)

30 سمت : + و N ||

31 « ما علی ... البلاغ » : قرآن ، سورة المائدة ، آیه ۱۰۲ .

32 « فا ... الدنيا » : « فا جزآ من یفعل ذلك منکم الاجزی فی الحیوة الدنيا » : قرآن ، سورة

البقرة ، آیه ۷۹ .

** اکنون ... رسانیده : Bu cümle de düzgün görünmemektedir.

Bk. el-Meydânî, Mecma'ü'l-emsâl. Tahran 1290, s. 499.

33

که میسر گردد فرستاده ، اخبار صحّت ذات شریف وانتظام امور دولت
اعلام بخشند ، تا موجب نصارت ریاض نصرت خلّت گردد ، زیاده اصدار
نیفتاد والسلام علی الدوام اولاً و آخراً* .

* Bu mektup, nereden alındığı işaret edilmemekle beraber, büyük bir ihtimalle bizim gördüğümüz münşeât'tan faydalanılmak suretiyle, S. Ali Mü'eyyed Sâbitî tarafından *Esnâd ve nâme'hâ-i tarihî* (Tahran 1967, s. 315-320) adlı eserde yayınlanmıştır. Fakat bu yayın, hiç bir şekilde faydalanılamayacak derecede bozuktur. M. Sâbitî, metnin zorluk arzeden kısımlarını atlamış, ayrıca bir çok önemli cümleleri ve bu arada isimleri çözememiştir.

بگو زبان کس که بر باد رفت ، از عنفوان ایام شباب و در میان جوانان
 صبا استوارست و شایسته نظم و وقت و اسالیب محبت بین ایرانی
 مؤکد بنیادیکانکی مرصوص و از سمت بیگانگی مصون بوده و درها
 بقبلة حق آورده و از ان جانب هر روز تکوی صادر و عبادت کرده
 دوامی کفار بخار تا ناری شود ع از تو میسندم که چنین نیستی
 اما از راه عقول سلیم بر مضمای شیخ مطهر خری و اخبار احادیث
 ربانی آن بلکه نزد من نگاری کرد با کوشش قلم و حصار گری کرد
 می بخورد و اصل بتان می بوسند تا عا لرشوریده قرار می گیرد
 درین چند روز فرزند محمد می رسد آنکه صواب باشد با تمام رساند
 انشاء الله تعالی صورت مکتوبی که امیر تپور نیک بسطاز بلاد
 بایز بد فرستاده است در دفعه اول که هنوز میان ایشان مخالفتی
 بدید نیامد بود الحمد لله الذی اشرقت علی صحاب اصناف الاهیة
 انوار عظمه و سلطانه ، و تلالات علی طبقات احداق الاکوان آثار
 بسطنه و احسانه ، و الصلوة و السلام علی النبی المبعوث با شرف
 الادیان علی الاطلاق ، المنعوت با کرم الفضائل و ام مکارم الاخلاق ،
 و علی اله العظام ، و اصحابه الکرام ، و علی التابعین لهم با حسان الی يوم
 القیام اما بعد اگر چه باین صورت از یتو کدگان بجانب العظیم
 اعدا امره العجم بیعت الله السلول علی عدایه ، و رحمة المبعوث
 لمصالح العباد من اولیایه حافظ بلاد الله ناصر عباده الله قائل العداة
 و الملاحدين ، مرجع الغزاة و المجاهدین ، حامی غرور المسلمین جلل الحق
 و الدینا و الدین غازی بایزید بها درخان خلدنا الله ملکه طریقه سؤالا

و صدقات ظاهری مسلوك و مرعی نبود و با رسال هسل و تبلیغ رسال
و قواعد الفت و معاقد خلیت حسب طبع ضاع صوری موكد و مهتد
نشد فاما چون استماع افتاد كه همچنان كه ما تبلیغ فرمای و آلذین
جا هدا و ائینا لشهدتیم سبلنا در جانب شرق عالم بقری كینا
• جهاد با ضوابط بقاء و اشرار مشغولیم و در باب اعلاء اعلام دین و رونق
شرع سید ما رسیدین باقصی العاید و اعلی الناید سعی و اجتهادی بجای
ما و بیم او نیز در دیار غربی با فرق ضلال و مخالفان دین قدم و مكان
شرع مستقیم لا يزال بحكم ان اللّٰه یحبّ الذین یقاتلون فی سبیلہ
صفا كما نھم بیان روضه سماعی جمیلہ و اجتهادات بلوغه تقدیم
می رسانید و همہ ہمت بر نصرت شرع و رونق مسلمان و تمہید تقوا
دین یزدانی مصریست داشته است و بدین واسطه كافة اهل ایمان
در كنف امن و امان مرضی الحال و محصل المرام اند باستماع این معانی بوقا بقوا
امداد ارادات متضاعف میگردد و داعی ہمت و بواعث ہمت بران زیاد
اسباب کامران و وصول آمال و امانی آن عزیزان متزاید میشود و ہمت
مصلحت طلبی كه بخلیہ افضن شرح اللّٰه صد رہ للاسلام فهو
علی نور من ربه محلی باشد و بجهت ارتفاع شرفات شریعت محمدی
• و اوضاع ملت احمدی در اقطار بلاد غربی بجهاد و غز و حرب با تباع و
حرمین المؤمنین علی القتال اشتغال نماید و مقتضی ضم و من و بیع
غیر الاسلام دینا فان یقبل منه فصبط الحرس ساخته باشند
از حضرت عزت جلت و ہر بت با انواع سدید و موافق و اصناف سخا
و کرامات فایز گردد و روز بروز جمعیت آن دودمان برونی ترک و کرب

ایمان

اقبال آن خلدان ناموس بیعت متقاعدتر باشد و ان افضل بید الله
 یومئذیه من یشک فینذ المذمات فلهیت تسلیات مسکیت
 التفحات و بدایع مدحیات طیبة الفوحات که مطاوی آن موطن
 وفود است و مهربانی تواند بود تحف و مهدی کرد ایند همواره بحمت
 نصرت ریاض نصرت و وظایف ارفیه صلحفات دعا الصالحین
 بچای بمدان باریست و من الله الاجابة والتوفیق والمنایة
 بنا بریکمال مسلمان و صدق و صدقات او و عات و قاین موافق و شرح
 مناسب که ذکر کرده شد بر منقض و کونوا مع الصادقین سواد
 مناجح دوستی و تحریک سلسله محبت او هر اینه متضمن صلاح و سداد
 امور جانین باشد بر مصداق و قول او اولاً سدیداً یصلح لکم اعمالکم
 مطابق معنای ع تمسکت ان طفرت بود جز، موجب صلاح دانستن
 داشته می آید و رضوی پسیر آن عزیز مکتشون کرد ایندی می شود که
 چون پادشاه جهان جنکرخان بحکم حادثه ازلی بر مالک ایران و نوران
 مستولی گشت و آفتاب دولت او با رج سلطنت طالع شد او عمره
 مالک را بر روز زمان قیمت کرده از آن جمله هر چه ملک ایران بود بر فرزند
 خود پادشاه زاده چغنی مغرض و مسلم فرمود و مدتی انقبلا و امر
 و کما تمسکان درین مالک بضبط مدایعیام نمودند تا چون جلوس سر بر سلطنت
~~سلطان سلطنت~~ بنکوخان رسید و او بر تخت مملکت متمکن شد
 و در امور مالک استقلال یافت و برادر خود و ملاک او غلان با لشکری که در
 سرحد مملکت می بودند بمالک ایران فرستاد و او مملکت را بد و مسلم کرد او
 در زندان او مدتی مدید و عهدی طولی درین مالک بمر بر سلطنت متمکن

شدند و جت ان ملک تا دهماره با ایشان طریق منازعت و مکارحت
مسئله بود بکرات بمیان و محاربه انجامید تا چون جت آن ملک از
رپروراروغ حکمران عاظم مانده و نسل ایشان درین دیار منقطع شد و
احد اهل باحوال بلاد و عباد ماه یافت و داهها محزوف و مسدود گشتند
و فواطل و تجماع طوایف طایفان هم محذوره که شرف آیه یا نین من کلج عقیق
موسوندند و اصول بدان آستانه شریفید مردم می مانند و قطع طریق
انرا کرده و لور دست بست و عاقبت بر او دره پای دود ایره مفصده تطلو
نهاده بودند تجار و ادباب معا ملاکت از کسب معیشت باز مانده و
سلسله حال بلاد و عباد از هم فرگشته و نداه امن نجیب المصطر
در اطراف ملک شایع گشت و حسن کفری نام محمول تکرت داد و بدست
رزداری دری دزد بد دزدی زهی دزدی که دزد زود و دزد زار
از اطراف مفندان بد بجمع شده و احد جلایی را قوت مقام
و وضع آن طلیفه مانند لکه او تیر میله می و ساهی و ناسر و عات مشغول
شد و پای از جاده شرع بیرون نهاده و بزیت رنود و او عباد و تقویت اهل
فلسه واجب دانسته از رمز عربید و من بریط الکلب العقوب بابه
فَعَقَّ جَمِيعَ النَّاسِ مِنْ رَابِطِ الْكَلْبِ، داهل مانند بنا برین مقدمات
پادشاه زده کان و امراء الوس در حضرت پادشاه اسلام قزمان الما و الطین
خلف سلف السلاطین اخبر بوج پادشاهی سابه رحمت الهی نور حدیثاً یلقا
بواج دیده چکنر خان عیاش الحقی والد سیا و الدین سلطان محمد خان خلد
ملکه و ناصر علی العالمین احسانه و عاظفته آجول کرده سفی بر اکه چون
مالک ایران از نسل چکنر خان حالی مانند بصوب حالت موروثی نمقت

یابد

می باید و نمود و آن ملک ما از دست متقلبان انتزاع می باید کرد و بنابرین
 حائقی نوبت اول عزیمت نموده عرصه آن دیار را معسکر جنود نفر
 و محکم سرافات سلطنت کرده اندید بودیم و هنوز نایبندای دارایی و
 پادشاهی آن مملکت بود که از جانب دانا الملك سمرقند خبر رسید
 که تقاضای شقاوت و تکبر اندیش در سرحد ملک خزان نمودند
 بدان سبب بجهت نادیب و تحریت او عنان معاودت بصوب
 دانا الملك معطوف فرموده شد و از اینجا بالشکرهای کران عزیمت شد
 قیام و دیار او رنگ بقیه پیوست و چنانچه شنیده باشی بر سر او
 راندیم بیامر همان تباری او را ادب بلیغ داده شد ایل و حشم و جنود
 بخدمت او تمامی عرصه حنوت و طعمه سیوف شدند خدا من فضل
 رَبِّي وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ چون بعون الله تعالی
 آن محل را ساخته شد و آن طلب بوصول پیوست تیمور متلعنا
 که عززاده تقاضایش بود مدت مدید ملائم حضرت مای بود و از جمله
 محرمان و تنگیان و با او عداوت تمام داشت ترتیب کرده و لشکر داده
 و از آن طرف آب ایتل در ولایت جفند و صفناق و ترکس و پوار
 گذاشته شد تا بقلم و فتح کلی او اقدام نمایند و چون از اطراف مالک
 نوزان باب هیچ نگرانی مانند نوبت پادشاه زاکان و امراء الواس
 بخصرت پادشاه اسلام خلد الله سلطانه آجو کر زدند که چون مانع برقع
 شد علی القاعه قالسا بقه عزیمت ملک ایران می باید نموده و ضبط
 امور آن ممالک قیام می باید کرد که عدا خونی بنامین معنی عزیمت آن
 مالک مصمم گشت و بعنایت الهی عرشانه کرم آهسانه بیک توحد

تمامی ممالک مازندانات و گیلانات و شروانات و کردستان و لرستان
و سنه استان و خوزستان و فارس و عراقین و هر موز و کرمان و کج
و سکران و دیار بکر و آذربایجان و سخر و سخرکشت و الله بونی
مُلکة مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَظِيمٌ و درین فرصت که مجدد کجاست
و انجبار و نواحی کوه البرز بسعادت و کامرانی اتفاق نزول افتاد
و آن در بار نیزان مصافقات و صلحقات مالک محمد سه کشت و آوازه
اجتماع عسکر و فقیه اسباب جود و ترتیب استعداد آلات حرب
و از دحام اطراف نشینان و ولایه و حکام مالک تقنات پیش مردم لو
رسیده انهم از و تفرقه تمام بحال ایشان ماه یافته و لشکر ایشان بلا
طرب تیمور قتلغ او غلان که انقبل حضرت مای باشد ملحق شده اند
و بمعوم کجاست بسواحل دریای کهنه و آجا قریب پناه برده اند و بتوفیق
ربانی لحوال ایشان روی بخوابی نهاده فقطع دایر القوم الذین
ظلموا و الحمد لله رب العالمین و القصة بطولها و العقیسه مع قصه
مؤده می شود در پیش این زندنا عتر امیرانشاه کرکان بهادر آجانه
مغالی حامل مکتوب حاجی محمد فقه خوار از بطریق دوستی و اظهار
مصادقت و استسلام احوال سازه پیش این عزیز فرستاده بوده است
در راه شنیده که آنجناب لشکر بجانب کفار کشیده است و بطرف ~~...~~
آن مالک نهضت فرموده باستماع این خبر بازگشته است و در آن ~~...~~
اندیشه کرده شد که هرگاه که آن جناب بصحبت ما بجهت ~~...~~
بعضی تصاد فرستاده شود و فروع مصادقت مهتد کرد تا ~~...~~
پیش ازین در حدود کرجستان بیان جانب فرستاده شد بعضی از کیفیت

حکایت

حالات در آن مکتوبه اعلام رفته بود بعد از آن چون این زمان در مشقت
 ممالک مشران پیشلاستی فرمودیم پیش از این نام که اکنون کار خود
 و والی قلعه باب الا بواب است و قلعه بحضرت ما دارد و از جمله
 محصورانست او را وسیله واسطه ساخته و دم موافقت و مخالفت
 می زند و معتدل کرده دختر خود را یکی از فرزندان دلبند ما داده پسر
 خود را بالشکری بهم ملازم حضرت ما کرد اند ما نیز این معنی را تعبیر
 فرمودیم و این تابستان در بیلاق الانان سیلاستی خواهیم فرسود
 و عزیت جانب شام مقر بودیم است ما معلوم آن جناب باشد
 و چون آن جناب تلافی و تقارب دیا بحصول پیوند سواخ و صاع و
 کجای حالات از کمال دوستی اعلام کرده شود انشاء الله تعالی اکنون
 در بعضی مسووران و آب ساود که متصل در بندست آن جناب جنو
 و شایه که در آن جانب از تجار و سیاحان کسان باشد که مواضع را داد
 محافظ کرده اند و ظاهر و باطن در صدن تفضیلات او می فرماییم تا آنچه متقبل
 شد از آن جهت فضل آورد اگر چه بخت و صداقت بقیاس از زیور صد
 کامل باشد اوست آنکه بنایت ربانی بالشکرها و کران بر سر او اند
 بتلافی کار او غایت سعی میذول افتد هر چه آنچه مقدر باشد
 بلا وج ظهور مقصود کرد و در سن الله الاعانه و الاستغاثه و مع ذلك
 استماع افتد که او بر تقدیر هم موافقت و متابعت کریم ما از آب آویز
 گذشته بیایا جام سحر و جادوی گفته و آن طرفها خواهد رفت امید بیست
 لکن ما نقت انچه با او شده در باب تدارک او بحال اجتهادات تقدیم اند
 ان شاء الله تعالی جلت واسطه اخذ و تجسس او با کفایت صورت

فمن جهاد دست دهد حضرت مالزین جانب و آن عزیزان از آنکه
 بدفع متردان و بام نموده آید منه الخراج الامور و فی قبضته تدریج
 الجهور الحاکمین یا رسال چون سواد عراق عرب نزول افتاد با و آ
 شام و ولایه آنجا و ترقه و بار حاصل گشت بقاعد سلاطین سلف و رسم
 ملوک مسلمین به چنان و نوکران سفیدان با خفت و درها یا با انواع بیگات
 بتعظیم تمام بجان مسلم بیعت غلامت چو کسی بان رکان شاکر و محمول
 نام قبول که اکنون بواسطه فقدان ملوک اصل تغلب و تزویر و الی صر
 شد است فرستاده شد آن ملعون منور کفران حقوق و اظهار عقوبت
 کرده حواجه زاده خرد را بنقل آورده است و بجای او نشسته عرضیه
 الا لعن الرحمن من کفر التعم و امام و خلیفه زاده عهد را که در حق الام
 و انتظام امور اسلامیان بولایه حضرت خلافت شعار ایشان منوط
 بر محبت کوفه و معتقد کرده

و به اطلاق قوانین ملوک سلف مصر مصر و مستبد شد و نفی پسندیدن
 سلاطین ما تقدم را سلفم و مرکب شده چنانچه شنیده باشید به چنانچه
 می موجب و سببی که سقی بلذ معنی تواند بود هلاله که در موشل آن کفر
 مذموم و فعل با محمود از هم یاد شاهی و بزرگی کس ندیده است و نشنیده
 و از آن رسولان بسمت و ما علی الرسول الا الایح موسوند از هم
 صاحب شوکتی مسموع نیست و ما جزاء ذلك الاخری فی الدنیا اکنون
 انتقام این معنی بیدقتی الهی متانت داشت چنان برین سبب بتفصیل
 در این بیعت انتقام بصوب مالک شام نیست و بیام و بیام از اطن
 ربانی آن غلامت چو کسی ادبی بلیغ و کوه مالی مرزا واده شود و دینیه

وَالظُّلْمَ مَرْدُودًا عَلَى مَنْ ظَلَمَ سَيَاكِبًا وَنَجَابًا مِنْهُ اسْمَعِنِ الْمَأْرِبَ
 وادانك المطالب ویا آنکه ماضی بحیه سیواس حکم ما البرعوت ودمه
 ویا المعصفور ودمه داد او نیز دماغ بجز کرده افکار فاسد
 بخورد راه داده است و بر مصداق الجفستیه صله الصم دم انموالات
 غلامت چکر کشی زبند و ودان صده که واسطه طریقه فح معاش که
 پیش گرفته مذاق رویت کاخود از شرب کالبات عن حنقه بظلمه
 بچشاند ان کمال دوستی نموده می شود تا بر کیفیت حال واقف غمزه و موع
 همت مدد فرمایند و انواع مناسبت و موافقت کفنا با آن جناب حاصل
 و ذکر رفته مرعی دارند همواره عنان بولع شمس و دعای نهم که بصوب
 مال ارسال رسل و سنابل معطوف داشته و ایلیان وقتا به روحه که
 میبهر کرد و فرستاده اخبار صحت ذات شریف و نظام اموال و اعلام
 بخشند تا موجب تضاربت را باض نصرت حلت کرد در زیاده امداد نیتا
 و السلام علی الذوام او کا و آخر صورت مکتوبی که بعد از شکستن
 لشکر مصر و شام بروم فرستاد امیر اعظم نوبین اجدل شریار کامکار
 فدوی صنادید و رتکار عضدا لغز آنکف الجاهدین جلالا لدین والذبا
 با یزید بهادر خلقت معدت سلام و تحایای و نهایت ان ظهور و تید
 و صفای طوبیت نراند و مطالب معون نمایند و جامع هم جایون بران نظام
 امور سلطنت و کامرانی و اجرای کلیات آمال الدانی خود مصر و وف و
 مقصود شناسند و من الله انجاح الامور و فی تبضه فدننه انته معاص
 الجمهور بعد ذلك مصوبی صواب آن جناب که دانید می شود که
 چنانچه بجزات استماع فرموده اند پیشتر ازین از حکام مصر و شام حضور

